REPUBLICA SOCIALISTA ROMÂNIA

CONSILIUL SECURITĂȚII STATULUI

ARHIVA

FOND URMARIRE PENALA

Dosar Nr. 40001 Vol. Nr. 98

Privind HAȚEGANU EMIL

CSI
3

1959937

P 000213, Vol. 98

Data

P213/98

Urmează Vol. Nr. 99

Dir 3°

I

196 ....
196 ....

HATIEGANU EMIL

Dosar tip D.S.S
STAS 3351-52
Lei 0,65

Declarație.

Subsemnatul Hațieganu Emil născ. 9 Dec 1878 comuna Tritenii de jos, județul Turda, fiul lui Ioan și Aurelia, fost ~~ministru subsecretar~~ de stat și ministru al Muncii, Sănătății, ocrotirilor sociale și Educației Poporului în an 1930. In trecut am făcut politică țărănistă cu ultimul domiciliu Cluj str. Șincai 9. Declar următoarele:

Intrebare: Cum a luat ființă Partidul Național-Țărănesc?

In 1919 când am trecut cu Partidul Național-Român, care era singurul partid al neamului românesc din Ardeal și Banat — am întâlnit în Vechiul Regat Partidul Țărănist în formație — necunoscându-i nici membrii lui precum nici programul, sau mai bine zis scopul acestui partid. Partidul-țărănist asemenea nu ne cunoștea, dar știind, că reprezentăm în primul rând țărănimea, poporul plugar, agricultor — a căutat să ne cunoască, să vadă, dacă și Partidul Național din Ardeal este inspirat de aceleași scopuri ca și ei. Eram noi ardelenii fruntași câți ne adunați prietenește în București an 1919 la început — în casa doctorului Popovici, care era prin zație tradit

cu Dr Alexandru Vaida, - şi îmi aduc aminte bine, că în camera vecină aştepta să consfătuiască cu noi Ion Mihalache, cu câţiva prieteni de ai lui - îmbrăcaţi toţi în haine româneşti. In discuţie loc n'am luat parte fiind grăbit să plec, dar au discutat cei prezenţi, rămaşi, între cari era Vaida, Pop Cicio şi mi-se pare, că şi Maniu, dar de el nu-mi aduc prea bine aminte. Dela prietenii noştri am înţeles, că Partidul Ţărănist din V. Regat a pornit să ia fiinţă - din dorinţa ţărănimei de-a ajunge la pământ - prin o reformă agrară cât se poate de largă, dacă e nevoie până în extremis. Scopul acesta trebuia susţinut cu o propagandă tot în extremis, vehementă. Partidul Liberal, care avea după războiul din 1916-18 un proect de reformă agrară cam moderat, în propaganda ţărăniştilor a văzut un pericol, şi a socotit, că această propagandă „turbată" poate duce la: o răsvrătire, la un nou 1907. a pornit contra ţărăniştilor din V. Regat bine înţeles - o goană de exterminare a acestui curent, ce s'a produs şi în ultima analiză - aceasta a fost cauza, că ţărăniştii din Regat - a căutat apropiere de noi, ca să scape de goana pornită contra lor de liberalii, cari erau puternici, şi erau la guvern. Politic deci s'a apropiat ţărăniştii de noi

fiind în fond — o mare deosebire între noi şi ei — în ce priveşte reforma exproprierii.

Noi avem reforma noastră agrară, care se deosebea foarte mult de cea din V. Regat, mai cu seamă de cea propagată de ţărăniştii regăţeni. La noi ţărănimea — avea pământ — încă din 1848, când s'a desfiinţat iobăgimea, deci nu era flămândă de pământ în aşa măsură, ca ~~şi~~ ţărănimea din V. Regat. La noi şi pământ expropiabil era puţin, încât foarte multe sate nici n'au primit pământ din Ref. agrară.

Această deosebire a existat deci dintr'un început între ardeleni şi ţărăniştii regăţeni, deaceea şi apropierea între noi şi ei — a mers foarte cu încetineală şi mai cu încredere, nici cu fără încredere. Dintr'un început noi i-am consiliat, ca pentru a nu expune ţara la începutul consolidării ei, la agitaţii, să-şi mai modereze propaganda, că ţărănimea lor s'arată de înţelegătoare este, ca şi a noastră.

In urma acestor deosebiri sufleteşti — noi n'am grăbit fuziunea, ci am propus o colaborare în politica ţării, ca să-i vedem cum lucrează. Cum noi eram în parlament faţă de inamicul lor politic — liberalii, care nu ne era mai nouă prieteni politici, — Această colaborare a deplasat liberalilor, astfel, că am fost certaţi noi şi

de liberali, cari căutau să împiedice orice apropiere sau planuri de fuziune cu țărăniștii din V. Regat. Tendința aceasta a liberalilor de a căuta să facă fuziune cu Partidul Național român din Ardeal — a fost un duș de apă rece pe capul înfierbântat al țărăniștilor, încât au căutat să fie mai înțelegători și să asculte de sfaturile conducerii Partidului Național din Ardeal.

Bineînțeles — P. N. Român din Ardeal dela capo a fost să se unească la timpul potrivit cu țărăniștii din Regat și nici la un caz să nu jertfească această mișcare în fond dreaptă pentru țărănimea din V. Regat, care era ~~total~~ așa zicând lipsită de pământ și într-o stare nenorocită din acest punct de vedere.

Colaborarea deci a continuat spre folosul ambelor partide, că P. N. Român prin țărăniștii din Regat a putut mai bine cunoaște stările țăranilor, și astfel apropierea ~~tot~~ mai mult s-a accentuat și evoluat astfel, că — date precise nu pot să-mi amintesc — după câțiva ani de colaborare (~2-3 ani?) într-o bună zi, cu mare fast în București — spre bucuria românilor festivitate (din Ardeal și Regat) s-a celebrat fuziunea — spre spaima liberalilor.

Lupta de opoziție mai departe a partidelor fuzionate — acum un singur partid — Național-Țărănesc — a continuat cu mare vehemență în contra tuturor proiectelor liberale, pe care le înaintau

Liberalii, care erau la guvern.—

Partidul Naţional-ţărănist acum fuzionat — n'a avut program tipărit la început, lupta comună contra practicelor liberalilor — era programul.—

Prin fuziune, propriu zis n'au dispărut organizaţiile aparte — a ţărăniştilor din V. Regat, cât şi a P. N. român din Ardeal, încât şi acuma Partidul N. Ţărănesc are o organizaţie pe provincii! Ardelenii şi bănăţenii aveau împreună organizaţia lor cu preşedinte, comitet central şi făcea separat candidaturile la deputaţie şi senat, asemenea organizaţie avea şi cei din V. Regat. In Ardeal era preşedinte Maniu iar în V. Regat Mihalache.—

In afară de organizaţiile provinciale era şi organizaţia centrală cu membrii din ambele provincii, care, care hotăra în chestiunile politice de urmat de întregul partid.—

Partidul Naţional-Ţărănesc — avea ca ţintă principală — lupta contra Partidului Liberal, care deţinea guvernul şi era atotputernic în toate compartimentele organizaţiei de stat. Lupta s'a dat mai întâi în frământarea politică imediat după terminarea războiului

adică în „Uniunea Națională", în guvernul „Uniunei Naționale, în care erau ~~toate~~ partidele reprezentate.

Această formațiune politică însă n-a avut statornicie, fiindcă era~~u~~ format din bărbați cu păreri disparate și oameni fără experiență politică. De ex. era ardeleni, care încă nu făcuse, și nu luase parte în guverne politice. De ex. dr. Aurel Vlad, ardelean din Orăștie — era în acest guvern ministru finan-țelor. Într-o aventură vehementă — a ati-
çat ~~de un~~ Statul major militar, arătat o dez-
sit de bun prilej, ca liberalii să de-a pentru cap
integreze această formațiune politică.

Cazul acesta îl amintesc — ca un act al Partidului Național-român din Ardeal în urma de fuziune, ca să se evidenție lipsa de practică parlamentară, care era la ardeleni.-

Partidul fuzionat — deși nici el nu avea bărbați cu practică parlamentară — totuși cunoștea bine toate — nuanțele parlamentare — având ocazia să le cunoască prin urmărirea dezbaterilor parlamentare și avânturile bărbaților proeminenți din partidele liberale și conservatoare:

Și ei — țărăniștii — erau săraci în ce privește oameni de seamă. Lumea lor se compunea din învățători mai cu seamă, între care amintesc pe I. Cuțefinanu

din Olt, apoi câțiva țărani mai deștepți – numai că
zona e mișcată, dar am avut noi ardelenii mare
sprijin în țărănime – întrucât fiind familiarizați
cu viața din Regat – era cu mult mai combativi
ca ai noștri, deținea limbajul lor mai expresiv
și corosiv, decât ai noștri. –

Partidul Național-Țărănesc după fuziune început
– a purtat lupta cu toată vehemența contra
proiectelor de legi liberale, în care lupta cea mai
vehementă s'a dat contra proiectului de Constitu-
ție. ~~În~~ Această luptă s'a dat nu numai cu cu-
vântări – ci și prin busculade, bătăi.

Această lupte brachiale – au fost – după
cum am cunoscut mai târziu – prin înscenarea
pusă la cale de chestorul Camerei deputa-
ților Manolescu-Strunga, care apoi toată busculada
asta a luat-o în film – dintr-o lojă – ~~pentru~~ a arăta
ta Regelui Ferdinand, la ce luptă ducem ~~[illegible]~~ noi în
Adunarea Deputaților – contra Constituției în care
se sprijină puterile regale.

Văzând, că nu putem împiedica votarea Constitu-
ției – partidul a hotărât să părăsească dezbaterile
– și se declare Constituția votată de nulă și
neavenită. S'a ținut la casa profesorului
Popovici-Tașcă (ulterior ministru plen. în Germania)
– un fel de parlament separat. –

La această bătălie și eu – ca om mai tânăr
am luat parte și am avut ~~[illegible]~~ cu deputatul liberal Frunzău

o dăsteală și strânge de gât. —

Hotărârea și declararea de nulă și neavenită a Constituției — a făcut o mare surprindere în țară și o neplăcută părere Regelui Ferdinand, care de atunci nu ne-a mai avut la inimă. —

~~De~~ Lupta ~~și~~ contra proiectului de Constituție s'a ~~[illegible]~~ dat pe motivul, că nu a luat în seamă proiectul hotărârile dela Adunarea de Unire de Alba-Julia din 1918 [1-a Decembrie]

In această hotărâre dela Alba-Julia se spune, că până ce nu se ia în Constituție punctele din hotărâre — Ardealul își rezervă dreptul de guvernare al acestei provincii. —

Organul de execuție a hotărârilor dela Alba-Julia a fost Consiliul Dirigent — ales de Marele Sfat Național la 2 decembrie 1918.

Acest Consiliu Dirigent a fost desființat de către guvernul Brătianu, așa că la votarea Constituției nu mai exista.

Toate proiectele liberalilor au fost atacate de Partidul Național Țărănesc. Astfel a fost atacat proiectul de lege administrativă și altele de care nu-mi aduc aminte ne fiind de mare importanță. —

Dar nu numai proiectele liberale ~~[illegible]~~ ci și toate

activitatea lui ~~ast~~ extraparlamentară a fost atacată.

După toate alegerile parlamentare — la verificarea mandatelor — s-a declanșat lupte vehemente până în extremis, cu ofense etc.

Mai mare vâlvă a făcut însă alegerile — la care s-a aplicat — sistema Dacă în Ardeal — furtul rezultatelor, organizat de guvern.

Că se pregătește acest furt — fapt de care guvernul știa — ni s-a adus la cunoștință prin un general — mi se pare Constantinescu Găina, care ne-a arătat instrucțiile.

Furtul săvârșit — Maniu l-a declarat — scandal european — și iar în urmări cerea: partidul a hotărât, că nu va intra în parlament.

Acest eveniment fiind cunoscut și în Europa, ~~[illegible]~~ marele prieten al Ardelenilor — Seton-Watson — din Londra a venit la Cluj — să se informeze ce se întâmplă în țară. A fost oaspete lui Al. Vaida.

După cele de mai sus a urmat încoronarea Regelui Ferdinand la Alba-Iulia, încoronare făcută de liberali ~~l~~ cu mare fast.

Partidul N.T. ~~[illegible]~~ a hotărât să nu ia parte la această încoronare fiind pregătită și condusă de Ionel I. C. Brătianu — de partea lui, care i-a furat voturile partidului. —

Această hotărâre a produs mare [illegible] în țară,

şi Regele Ferdinand într'o audienţă a spus lui Vasile Goldiş – atunci membru, care a trecut la Partidul Averescu, că atâta vreme cât el va fi Rege – Maniu nu va ajunge Primministru" şi Regele Ferdinand – şi-a ţinut de cuvânt. – că în viaţă cât a trăit – P.N.T. – n'a ajuns la guvern. –

Lupta de opoziţie a continuat mai departe în contra Partidului Liberal, atât prin adunări populare, cât şi prin parlament – după moartea lui Ionel Brătianu – contra lui Vintilă Brătianu. –

A murit între timp Regele Ferdinand – şi s'a instalat în fruntea ţării – Regenţa – formată de Regele Ferdinand – în viaţă, compusă din Prinţul Nicolae, Buzdugan primul preşedinte a Curţii de Casaţie şi din Patriarchul Miron Cristea, – la guvern fiind Vintilă Brătianu. –

Lupta de opoziţie ~~tot~~ mai vehementă a pornit şi Partidul N.T. – a constatat, că şi cu Regenţa merge cu greu – pentrucă Prinţul Nicolae deloc nu se interesează de treburile ţării – astfel, că nu mai merge. S'a ajuns în P.N.T, la convingerea, că trebuie să se reîntoarcă în ţară Prinţul Carol şi să ocupe tronul.

Într'o consfătuire la Cluj în casa lui Romul ~~Bodl~~ Boilă, care avea de soţie o nepoată a lui Maniu – şi la care consfătuire am fost şi eu prezent – spunea, că nu este altă scăpare pentru ţară – decât readucerea în ţară a lui Carol, prinţul de Coroană.

Pentru a trânti guvernul liberal cu Vintilă Brătianu – s'a hotărît, ca în luna Mai-1928 – să se ţină o mare adunare la Alba-Iulia, în care să cerem Regenţei – schimbarea guvernului. Pentru reuşita adunării s'a făcut toate sforţările posibile. Toate organizaţiile din Ardeal trebuiă să participe cu sute şi cu mii de oameni – dacă e posibil. Adunarea s'a ţinut şi eu, care am luat parte cu organizaţia din Cluj – şi a Ardealului – pot spune, că a fost mai multă lume la această adunare – decât la Cea din 1 Dec 1918.

Lumea să aştepta că se produce un eveniment extrem de important în această adunare – şi aceasta era şi motivul, de atâta lume luare şi pornire la această adunare.

Românii nu li-s'a spus, ce era marele eveniment de aşteptat – numai cei care ştiau, că se aştepta sosirea lui prinţul Carol cu avionul din Anglia, coborîndu-se în această mare adunare;

Evenimentul nu s'a produs şi marea adunare s'a încheiat în câteva cuvântări — fără nici importanţă şi lumea şi ţărănimea pleca se dezamăgită — nesciind, că ea a fost adusă şi pornită la această adunare.

O mare parte a lumii — a ţăranilor — pleacă spre Teius şi agitaţi de o mână de tineri — care strigau: La Bucureşti plecăm — a început să atace staţiunea Teiuş şi scoase din depozit — locomotive pentru plecare.

In staţiune — la gară — era instalată armata cu puşti şi mitraliere — comandată de câţiva ofiţeri — care stăteau la telefon — pentru a comunica tot ce se petrece şi a primi ordine dela G. Tătărescu — era subsecretar la interne şi comanda din Aiud, oraşul mai apropiat — toată acţiunea. —

Eu — care eram prezent — şi vedeam nebunia ce se poate produce — am sfătuit mulţimea la linişte — şi de desperare — când ajunsesem la târg — până în alţii — toată noaptea am expediat mulţimea spre casele lor cu trenul. —

Dela A. Iulia — ni se tot telefona — de către — între cari era şi secretarul partidului — Lazăr Dan — că plecaţi la Bucureşti! Iam răspuns — rău e aici — nu vorbi din telefon! — Ei agitau lumea dela telefon — ca totuşi adunarea să producă ceva detunător şi dezastruos pentru

-guvernul lui Vintilă Brătianu.
După puţină vreme dela această adunare
– venind Maniu la Cluj – l-am cercetat
câţiva din Cluj – între care eram şi eu şi între
altele i-am pus direct întrebarea – ce este
cu Prinţul Carol? La care el ne-a răspuns, că
venirea lui în ţară şi ocuparea tronului – ar fi
o nenorocire. Toţi am rămas nedumeriţi de acest
răspuns – ştiind, că mai înainte el cerea veni-
rea lui Carol în ţară, ca o salvare.. În privinţa
aceasta trimisese emisari la Paris, ca să-l convingă
pe Carol, ca să se reintoarcă în ţară. Între emi-
sari era deputatul şi ministru Iunian, apoi mai era
şi Mihail Manoilescu. L-am întrebat pe Maniu
de unde această schimbare a atitudinei lui în chestia
Carol şi el ne-a răspuns, că după informaţiile lui
particulare – cu venirea lui în ţară – evreimea
ar pune mâinile pe tot comerţul şi industria ţării,
ştiind relaţiile prinţului – cu Lupeasca. Altfel Maniu
a mai spus, că între condiţiile venirei lui în ţară
-e pusă şi condiţia, ca Lupeasca – să nu fie adusă în ţară,
dar nu crede, că prinţul se va ţine de cuvânt în chestia
cu Lupeasca.
Văzând, că adunarea din Mai dela A. Iulia –
n'a avut succesul dorit – trântirea guvernului
liberal cu Vintilă Brătianu – pentru a intensifica
lupta şi mai tare – s'a decis, ca în toamnă să se ţină

în fiecare capitală de județ, adunări populate cu lume cât se poate de multă și din adunări să se trimită telegrame către Regență — cerând demiterea imediată a lui Vintilă Brătianu și a partidului liberal.

Aceste adunări s'au și ținut — cu lume multă — ceeace a impresionat atât de mult Regența — care primea și ea informații dela autoritățile politicești — încât în 1928 — mi se pare luna Septembrie — guvernul lui Vintilă Brătianu a fost căzut și încredințat cu formarea guvernului fiului Maniu, ceeace a produs o mare bucurie la mulțime. —

Primind încredințarea Maniu — a început să-și formeze guvernul. Cum însă în cei Zeceani de opoziție nu și-a pregătit nici oamenii, nici lucrările, care ar dori ajuns la guvern să le execute, formarea guvernului a mers foarte încet și cu multe greutăți — fiind asaltat de lume, ca să fie ba unul, ba altul ministru. Circa 2 săptămâni a ținut până cu chin și vai — în fine a publicat rezultatul, care absolut n'a satisfăcut nici partidul, nici lumea din țară, așa că opinia publică — socotea guvernul ab initio căzut și fără viață. Persoanele alese pentru deosebite departamente — era nepotrivite, cum era interpelecu medicul Dr. Vaida, sănătatea cum avoa... de...ase. —

pe urmă s'a mai produs mişcări cu miniştri, şi ajunge Mihalache la interne şi avocatul Voicu Niţescu la Agricultură, la Justiţie Mihai Popovici, cari nu ere specialişti în materiile Ministerului respectiv.—

Cu aceasta echipă a început guvernarea Partidului Naţional-ţărănesc — neavând pregătit şi nici studiat vre-un proect pregătit în timpul de 10 ani al opoziţiei. Primul pas a fost făcut în legătură cu stabilizarea, respectiv ridicarea valorei leului, care era foarte scăzută. Trebuie făcută cu această opraţie cu căştigarea unui împrumut în străinătate. În vederea acestui scop a plecat în străinătate ministrul de finanţe Mihai Popovici, care la început el a ocupat acest portofoliu şi numai mai târziu a trecut la Min. Justiţiei — cedând locul lui Virgil Madgearu. Tot în legătură cu încheierea de împrumuturi a plecat în străinătate cumnatul lui Mihai Popovici — Ion Lugoşanu — ministrul Industriei şi comerţului;

Împrumuturi s'a încheiat — eu de aproape nu le cunosc, dar există legile respective.

Atât ştiu, că n'au produs aceste împrumuturi rezultatul dorit şi s'a înfeudat ţara băncilor străine,

astfel, că ţara a fost pusă sub controlul finan-
ciar a acestor, ca o adevărată colonie.
Banca Naţională a fost mai cu seamă supusă
controlului financiar al francezilor — în
frunte cu prof. Rist şi un alt specialist francez,
a cărui nume exact îmi scapă şi care mult vre-
me a stat la Bucureşti.
Apoi a fost cedate telefoanele americanilor şi
chibriturile lui "Kreuger", suedezul. —
Tabloul legilor votate de P.N.Ţ. — se poate găsi
în Colecţiunea Legilor.
Dintre cele mai însemnate cităm:
Legea administrativă cu descentralizarea,
creând Rezidenţele regale. Aceste organe
descentralizate — înţeleg Rezidenţele Regale — n'au
dat rezultatul dorit, întrucât numai acele atribu-
ţiuni le avea — pe cari i-le ceda ministerul respec-
tiv, ori miniştrii nu binevoiau să cedeze din mâinile lor
vreo atribuţiune mai importantă.
Şi de altfel aceste Rezidenţe Regale — după titlul lor
pompos şi cu titlul în lege fixat de "Excelenţă" —
n'a putut fi complectate cu persoane corespunzătoare.
Între aceşti Rezidenţi — găsim numiţi doctori den-
tişti, avocaţi de provincie şi mai în urmă sub alte
guverne — numiţi Rezidenţi profesori de boli venerice.
Trebuie ştiut, că lumea noastră e lipsită de mari ...

personalități — pentru astfel de posturi create 17
fără a ține seamă de realitate.
S'a mai votat la început legea organizării Mi-
nisterelor cu crearea de subsecretari de stat —
un post iar la cârma Ministerului pe lângă
care s'a creat această demnitate. Această le-
ge a trecut în desuetudine — rămânând totul
așa cum a mai fost.
O lege bună a fost Legea Contractelor de
muncă, completată cu Legea judecătoriilor de muncă,
amândouă legile fiind avansate și foarte favora-
bile muncitorilor.
O altă lege a fost cea financiară — pregătită de Virgil
Madgearu, care a trecut la finanțe dela In-
dustrie și comerț. Desființarea adminis-
trațiilor financiare în două (2) administ-
rația de impunere și administrația de încasare
— a adus bune rezultate.
O altă lege a fost aceea a Comercializării bu-
nurilor statului susținută de V. Madgearu, care
însă n'a dat rezultatele dorite.
În Justiție s'a votat Legea accelerării judecă-
ților susținută de ~~Iunian~~ Iunian — care
a produs bune efecte împiedecând amânările
bine cunoscute în justiția țării. —
De alte legi nu-mi aduc aminte

Trecând la alte evenimente — amintesc, că până
în 1930 — în acest interval a decedat Regentul
Buzdugan și acum trebuia completat locul
cu o altă personalitate în conformitate cu orga-
nizația Regenței. Spre acest scop trebuia convocate
Corpurile legiuitoare — Adunarea deputaților și Senatul.
Și fiind P.N.Ț. la guvern — era bine de știut, că
acela va fi ales Regent pe care îl va propune guver-
nul Maniu. Convocate Corpurile legiuitoare-
pentru ziua alegerii la orele 9 a.m. — au aș-
~~teptat~~ toată înainte de amiază — și numai după
ore 12 a.m. s'a prezentat Maniu cu candidatura.
Toată înainte de masă la Maniu a fost consfătuiri intime,
de care nu știa nimic și nimeni nu știa cine-i
candidatul. Orice combinație — era o închipuire.
Maniu vine pe urmă și spre uimirea tuturor
candidează pe cumnatul lui Mihai Popovici,
care are de soție pe sora lui Popovici, pe un consilier
bătrân dela Casație, o personalitate ștearsă, ne-
cunoscută în lume. Candidatul bineînțeles a fost
votat, dar — se spune era; om care ține la P.N.Ț. —
Astfel pe rând ajungem la anul 1930.
Eram cu toții — și eu între ei — la adunarea
deputaților — unde se discuta o lege oarecare.
Deodată am văzut, că lumea încet se mișcă —
înțeleg deputații și [illegible]

C. Anghelescu. M-am apropiat de vicepreşedinte, ca să-l privesc şi-l întreb, este ceva ? El spune, în clipa aceasta mi-se comunică, că prinţul Carol a sosit, e în Bucureşti, la Palatul Regal.

Peste puţin timp a ridicat şedinţa şi toţi am grăbit spre centru, Calea Văcăreşti, Calea Victoriei am găsit-o ticsită de enormă lume. Automobile şi camioane cu persoane ridicate în picioare şi cu drapele în mâini, fluturându-le strigau, vociferau — Trăiască Regele Carol. Într-un camion l-am zărit pe A. C. Cuza bătrânul, care din camion ţinea cuvântări către mulţime.—

Cei iniţiaţi în venirea prinţului Carol — de altminteri în conformitate cu Maniu, care a rămas extrem de surprins de sosirea prinţului, şi ca nepregătit de acest eveniment surprinzător — nu ştia ce ar trebui făcut, ca prinţul să rămână numai prinţ şi nu mai mult. După cum mi-a spus: Maniu susţinea şi ţinea, cinstit şi moral, ca prinţul ca tată al lui Mihai I, să-şi detroneze fiul, ocupând el locul de Rege.

Cavallo, care l-a adus pe Prinţ susţinea [illegible], a la- rol e [illegible] tronului tatălui său, deci îi compete tronul. Aceasta în felul acesta l-a sfătuit pe Prinţ, încât Maniu n-a avut altceva de făcut, fiind promotorul, ca să fie Prinţul — Regent, [illegible] — decât să-şi de demisia.—

In altă zi – apoi s'a prezentat Carol în Parlament. Camera deputaților – într'un alai și urale și urale pe Calea Victoriei – de nedescris.
În Cameră Mihai Manoilescu a propus, ca Mihai Regele de eri – să fie numit, adică să i-a numirea de Voevod de Alba-Iulia.–
Înzadar s'a făcut încercări din toate părțile, ca Maniu să-și retragă demisia, n'a putut fi convins, a rămas intransigent pe această chestie.
În locul lui a fost însărcinat cu formarea Ministerului, respectiv guvernului: profesorul universitar G. Mironescu (în anul 1930).–
În acest guvern am fost numit și eu subsecretar de stat la justiție, și peste câteva zile am fost trecut și numit: Ministrul Muncii, Sănătății, ocrotirilor sociale și Educației poporului. După vre-o 10 luni G. Mironescu a demisionat și a urmat Al. Vaida, ca primministru. Eu ca ministru în tot timpul cât am stat la acest minister – am administrat, și nimic n'am [illegible]. Sub acest minister – am făcut recensământul general din 1930, care e o mândrie și tipărit fiind în câteva volume, constituie cea mai interesantă carte de citire.–
Tot la acest minister la Muncă – s'a prezentat

muncitorii minieri dela Petroșani — împreună cu 21
reprezentanții Societății — pentru dezlegarea conflictu-
lui de muncă ivit între ei. Două zile au discutat,
dar n'a putut ajunge la înțelegere, pe urmă în-
voindu-se și rugând să-i arbitrez eu în acest
conflict. Am arbitrat în folosul și pe partea munci-
torilor, ce-a produs mare bucurie între muncitori,
iar eu prin ziarele de zi — am fost elogiat, ca
om al muncitorilor.—

Am uitat să mai amintesc între legile adu-
se de P.N.Ț. — la guvern și Legea Sanitară, o lege
modernă și foarte luminoasă, făcută de subsecre-
tarul de Stat, prof. univ. de igienă din Cluj:
Dr Iuliu Moldovan;
Ministrul Mirto sub guvernul Vaida — a construit câte-
va silozuri, care asemenea au importanța lor.

— . —

In urma atitudinei lui Maniu — față de Regele
Carol II. — bineînțeles, că P.N.Ț. n'a fost pe ~~platul~~ placul
Regelui și din acest motiv — a căutat, cât de curând să
scape de acest partid și să aducă la guvern oameni
agreați lui.—

Așa a adus la guvern pe Iorga, și Argentoianu, a
căror scurtă guvernare — a produs dezastrul financiar,
încât luni întregi funcționarii statului nu și-a
primit salariile și când funcționarii îi întrebau

Ce să facă? — Săriţi în mahale — a răspuns Iorga, necăjit spunând, ca „El nu e El". —

Cu căderea lui Vaida — P.N.Ţ. — a intrat din nou în opoziţie şi n'a mai ajuns la guvern sub Carol II, astfel, că din 1918—1940, din 20 şi mai bine ani — 16 ani şi ceva Partidul Naţional ţărănesc — a fost în opoziţie:

In opoziţie P.N.Ţ. n'a făcut decât, a criticat prin adunări, ziarele partidului relele guvernări, care s'a perindat până în 1940. Astfel, a criticat guvernul Iorga-Argetoianu pentru neplata lunii de-a rândul a funcţionarilor statului. A urmat politica Regelui Carol II. ca Frontul, în care Regele luase preşedenţia. Aceasta asemenea a fost aspru criticată şi ca neconstituţională şi primejdioasă — fiindcă se pune persoana regală într'o postură nelegală şi extrem de criticabilă. Tot Regele ca şeful unui front — se pune în postura de Führer sau Duce — şi în postura aceasta şi-a confecţionat o Constituţie nouă, care a supus-o votării pe faţă a întregului popor.

Eu eram la Cluj — şi m'am prezentat şi eu

la vot. Am votat pe faţă ca vocea ridicată contra acestei Constituţii — încât a stârnit o mare neplăcere la cei care erau conducătorii acestei proiect. Conducerea principală a votării a avut-o primarul oraşului. In total au fost 4 voturi contra, — celelalte voturi, care s'au dat — au fost pentru. Altfel această votare s'a făcut fără respectarea ~~[illegible]~~ vreunei forme exacte, astfel s'au alcătuit liste pe oficii şi un funcţionar s'a prezentat cu liste şi toţi cei de pe listă au fost consideraţi, ca votanţi — pentru constituţie.

Din toate formele încercate de guvernament n'a dat nici-un rezultat bun, ci din contra a făcut numai rău ţării, care a căzut în acesto vremuri numai în mers spre prăpastie.

Guvernul lui Goga - A.C. Cuza a stârnit o stupoare în toată lumea şi de ex. despre prezentarea lui G. Cuza - fiul lui A.C. Cuza - la preluarea Ministerului Armatei, cu garda lui, în uniforma aceasta — a speriat o parte a lumii, iar la altă lume a stârnit râsul — socotind tot guvernul, ca o farsă ilariantă. —

Pe urmă s'a prezentat guvernul lui Gigurtu, om care nu avea rutină politică, dar'a fost ales poate pentru aceasta lipsă, ca el se prezinte

nenorocitul act dela Viena, care în opinia
ţării figurează sub numele: <u>Diktatul</u>
<u>dela Viena</u>, şi care a consternat
toată ţara.—
Şi Regele şi Gigărtu au căutat să se acopere
— în chestiunea acestui arbitraj; Regele —
cu Consiliu de Coroană, iar Gigărtu cu oa-
menii mai de seamă din Ardeal.—
Aşa că Gigărtu — a convocat şi el la o consfă-
tuire — la care am fost invitat şi sosit şi eu
la Bucureşti din Ardeal, şi la care au luat
parte şi Metropolitul Ardealului Nicolae Bălan,
şi era prezent şi Horia Sima acum căpi-
tanul legionarilor. La consfătuire s'a prezen-
tat bineînţeles pentru a ne informa, în afară
de Gigărtu care prezida consfătuirea —
şi Ministru de externe Mihail Manoilescu,
precum şi f. ministru Valer Pop, care se vede,
că era omul Regelui în chestiunea aceasta.
Ca toţi am fost contra să se cedeze ceva din Ardeal
şi i-am consiliat pe ce-i în drept, că prin accepta-
rea arbitrajului au intrat pe un drum foarte
primejdios.— Consfătuirea aceasta a fost —
cam prin luna Iulie — 1940.—
Fiind în Bucureşti am auzit, că în Consiliul de
Coroană — la care un Partidele — au luat parte,

ci personalitățile marcante, îndeosebi foștii
primminiștri — Maniu a fost contra ce-
dării și arbitrajului, iar Al. Vaida —
pentru. Așa s'a auzit și că majoritatea a fost
pentru arbitraj, de care părere era și Regele. —
In 16 sau 17 August 1940, exact de zi nu-mi
aduc aminte — Maniu a plecat cu automobil
la Bocșa-română din județ Sălaj, unde se exhu-
mase osemintele lui Simeon Bărnuțiu —
oratorul din 3/15 Mai 1848 la Adunarea din
Blaj — și așezate într'un alt sicriu și așe-
zate în cavoul anume zidit sub noua
biserică clădită. Invitat fiind să iau parte și
eu la această ceremonie — am plecat cu el împreu-
nă. La ceremonie a luat parte Rezidentul Regal
din Cluj prof. Coriolan Tătaru, precum și pre-
fectul județului, și un General, care era așe-
zat pe frontul acelei cu armata,
Ne-am reîntors la Cluj — și peste 13–14 zile
s'a dat Diktatul și comuna Bocșa română a re-
venit Ungurilor.
Pe Maniu — Diktatul — l-a ajuns ~~tot~~ în Cluj —
unde era la o nepoată a lui — când venea la Cluj.
Mai multe ori l-a cercetat — întrebându-l ce e de făcut;
Nici nu știa în primul moment ce e de făcut,
cista nedumerit,

Inainte de sosirea în Cluj a armatei ungurești – a fost și el silit să decidă ce e de făcut. Ne-a sfătuit, că acei ce au avut ceva rol la Cluj – la Unirea Ardealului cu V. Regat – să se refugieze. Mi-a expressis verbis mi-a spus „tu trebuie să te refugiezi, căci te vor omorî ungurii, fiind membru în Consiliul Dirigent și fiindcă ai lucrat pentru Unirea Ardealului cu V. Regat." Eu am răspuns, că eu nu plec, eu rămân în Cluj, mă las pe mâna sorții. Și așa am și făcut. Ulterior prin 1946 numai Maniu a recunoscut, că bine am făcut, că am rămas, că astfel au avut și românii din Ardealul de nord – un sfătuitor și ajutor; – lumea cealaltă politică toată se refugiase.

Din 1940 Sept. —— 1945 eu nu cunosc chestiile politice ale P.N.T, nici activitatea lui din acel interval.-

In 23 Aug. 1944 – din întâmplare m'a găsit evenimentele – la București – unde plecam în fiecare an din cei 4 ani (1940-1944) – vizitându-mi frații și familiile lor.

Deși mulți m'au sfătuit să nu mă reintorc la Cluj – căci Regele Mihai dăduse ordin la armate pentru ocuparea Ardealului de Nord – eu cu toate acestea m'am reîntors și la 1 Sept 1944

eram la frontiera Feleac – deasupra Clujului pentru a mă coborî la Cluj: Am fost oprit de armată ungară, care pleca în companii de luptă în Ardealul de sud spre Turda prin Feleac, pe urmă însă mi-s'a permis să trec frontiera, dar la pichetul Vânii – am fost ~~arestat~~ de 2 funcţionari de poliţie, care m'a pus în automobilul lor şi dus la închisoare Vagabunzilor, unde am aflat multă lume arestată şi toată noaptea a adus arestaţi, intelectuali şi ţărani din judeţ, care se vede erau pe lista lor.

În altă zi am fost eliberaţi şi eu trimis acasă să stau cu domiciliu forţat. Aci am stat până la 12 Sept 1940 când seara la 10 s'a prezentat la mine 2 ofiţeri SS şi un soldat înarmat – m'a ridicat, în noaptea aceea am dormit în închisoarea poliţiei germane, iar în altă zi am fost escortat cu 3 soldaţi germani înarmaţi la Budapesta şi depus la marea închisoare poliţiei germane: Deutsche Polizeigefängnis din str. Gyorskocsi: Aici am stat circa 1 1/2 lună în celulă, iar într-o bună zi am fost predat la 2 agenţi a poliţiei ungare, care m'a condus pentru internare la [illegible] Győr, unde am stat sub supraveghere poliţienească – până

la mijlocul lunii Aprilie 1945, când orașul a fost ocupat de armata sovietică și eu dela sine putere m'am eliberat și am plecat din Györ, cu ajutorul armatei române, care avea o garnitură de tren și ocupată cu repararea podurilor – distruse de armata germană.

Eu fiind din Bpesta cu un camion, care ducea soldați pentru Paște – în permisie, am plecat și cu bunăvoința lor și am sosit la finele lui Aprilie 1945 – după 8 luni acasă.

După refacere, ca om slăbit și chinuit de drum – la finele lui Decembrie 1945 am sosit la București – unde erau în curs tratativele – cine să fie recomandat de cei (3) trei delegați ai conferinței dela Moscova – pentru a fi numiți cei 2 miniștri – (național țărănist și liberal) fără portofoliu în guvernul Dlui Petru Groza. –

La consfătuirea comitetului executiv al P.N.T. am luat și eu parte.

Mai întâi a fost propus Ion Mihalache, care foarte greu a fost convins să accepte candidatura. Înaintând candidatura, aceasta n'a întrunit unanimitatea celor 3 delegați (Rusia, America, Anglia). Din nou s'a întrunit Comitetul executiv, căruia i-s'a comunicat rezultatul negativ. Atunci s'a ridicat Nicolae Lupu – și a cerut cu toată insistența – să fie el propus.

Maniu i-a spus, că n'are rost să candideze, —
fiindcă știe cu siguranța, că și candidatura lui
va fi respinsă. Degeaba a mai stăruit Doc-
torul N. Lupu să fie candidat — Comitetul
executiv nu l'a propus. Dr Lupu tratat pe
această chestie, s'a ridicat și a declarat, că iese
din P.N.Ț și trântind ușa — a plecat. Plecând
a format un nucleu de partid și a scos un ziar
— dar atât, mai mult n'a izbutit.
În discuțiile combinațiune — pentru terminarea cu
această chestie — fiindcă și delegații și-a pierdut răb-
dare — s'a hotărît, ca să se comunice delegați-
lor lista întreagă, a persoanelor din Comitetul execu-
tiv al partidului — oricare va fi propus pentru numire,
din partea P.N.Ț — e bine primit. Așa s'a și fă-
cut. Peste 1-2 zile noaptea pe la 11 — primesc
un telefon, la locuința unde stam — unde-mi comuni-
că, că delegații pe mine m'a propus cu unanimitate, deci
voi fi numit ministru în conformitate cu Conferința
dela Moscova. I-am răspuns, că regret această
numire, ca și noua grea sarcină de ministru, nu-i
deajuns — le am suferit din 1940 – 1945.
Armonia a ajuns și eu am depus jurământul în
mâinile Regelui — fiindcă de D. Petru Groza

președintele Consiliului de Miniștri.

Peste câteva zile s'a fixat ședința Consiliului de miniștri, la care trebuia să ne prezentăm și noi – cei doi (2) miniștri nou numiți.

Eu aș în impus cu creionul – mi-am notat ce aș spune la această ședință și care se concepe în felul, că între partide pot fi în ce privește politica internă a țării – deosebiri de vederi, însă în politica externă nu există între noi nici-o deosebire, și nici nu poate fi, toți suntem pentru o prietenie desăvârșită cu marele nostru vecin Rusia, care ne-a salvat și Ardealul.

În dimineața zilei de mai sus primesc un telefon de la Maniu, în care mă întreabă, grăbit, că aș în prima ședință al Consiliului trebuie să citesc o declarație. Eu i-am răspuns, că n'am gândit asupra acestui caz, însă nu am ni scris și că această declarație faceți-o voi, dacă credeți. „Hai la Dinu Brătianu" zice Maniu, și am luat într'o mașină și ne-am prezentat la D. Brătianu. Acolo era ministrul lor Romniceanu și alți liberali, cari dejao avea gata declarația lor și erai pregătiți pentru plecare.

Atunci la repezeală – fiind sufleorul D'Solomon –

s'a făcut o declaratie — cu totul deosebită
de a liberalilor — a fost bătută la maşină
şi dată mie să o citesc în şedinţa Consiliului
de miniştri. Consiliul de Miniştri adunat la
ora fixată pentru şedinţă — a aşteptat mai
mult de o oră după mine, ca sosesc.
În fine sosit — am citit declaraţia —
dar o nemulţumire totală în miniştri — care o pro-
Declaraţia suna în felul, că miniştrii prezenţi
ai P.N.Ţ. — nu e pentru colaborare ca delegat
ci e un fel de controlor.
Din aceasta zi apoi — a început calvarul meu,
fiind rolul meu se mărginase — la purtarea plân-
gerilor, memoriilor dela un ministru la altul,
rol foarte ingrat şi neplăcut, mai cu seamă, că erau
confecţionat în biroul ~~partidului~~ — Departe de
a simţi ceva neplăcere din aceasta.
Două (2) memorii am prezentat personal
Dlui Ambasador al Rusiei, căruia între altele
cazuri i-am pus întrebarea — pentru ce nu i-a contact
Rusia cu P.N.Ţ. În ambele cazuri am primit acelaş
răspuns categoric: Atâta vreme câtă vreme în fruntea
P.N.Ţ. stă Maniu şi Mihalache — Rusia nu stă ~~de~~
de vorbă P.N.Ţ.

Ambele aceste răspunsuri de Ambasadorului le-am comunicat mai întâi lui Maniu, care n'a dat nici-un răspuns; pe urmă într'un comitet executiv invitat de Maniu — să spun din vorbă în vorbă cuvintele Ambasadorului Rusiei, am repetat cuvintele — peste care comitetul executiv a trecut în tăcere, fără a grăi un singur cuvânt.

Înaintea alegerilor generale din 1946 — s'a ținut la București o ședință a Comitetului Central — pentru verificarea și aprobarea candidaturilor. În această ședință — Maniu și-a înaintat demisia din președinția partidului, mulțime însă cu atâta stăruință a cerut revocarea demisiei, încât Maniu volens-nolens și-a revocat demisia rămânând mai departe în fruntea partidului. După revocarea demisiei — s'a prezentat la ședință și Mihalache, care până în acel moment lipsise din ședință. Se spunea, că dacă Maniu chiar acum în fața alegerilor demisionează, el — Mihalache — refuză să primească președinția partidului.

După ce s'a ținut alegerile din 1946 — Partidul m'a invitat, ca imediat să-mi dau demisia — fiindcă P.N.Ț. nu admite, să fiu parte

din Ungaria, care a făcut alegeri ilegale.

Eu mi-am dat demisia.

In 1947 - prin luna Mai - a fost convocaţi deputăţii P.N.Ţ. care s'a adunat la locuinţa lui Maniu - unde s'a discutat pe lung - să intre deputăţii în parlament, sau nu. Părerile au fost divergente, şi atunci s'a hotărît să fie convocat Comitetul al P.N.Ţ. pentru o zi din Iunie mi-se pare, s'a şi fixat ziua. Eu, care eram pentru intrarea în parlament, dela Cluj am venit cu avionul cu 1-2 zile înainte de ziua şedinţei, ca să iau contact cu lumea comitetului central. Coborînd la Bucureşti din avion, m'a primit vestea cu cele întâmplate la Tămădău şi că Maniu, Mihalache, Lapad, Penescu sunt arestaţi. Bineînţeles şedinţa de tine s'a amânat. Deputăţii am mai rămas câteva zile în Bucureşti şi unii din ei au fost de părerea să intrăm în parlament, să nu pierdem locul de deputat pe motivul înscris în Regulamentul Adunării - că nu luăm parte la şedinţele Adunării.

Câteva zile n'am [illegible] şi deputăţii dela [illegible] n'am făcut - fiindcă nu aveam [illegible] mandat dela partid

Intr'o zi mi s'a spus — că Adunarea — a desfiinţat P.N.Ţ. — şi că noi suntem lipsiţi de scaunul de deputat.

Cu aceasta s'a terminat activitatea P.N.Ţ.

In 1948 nov. 6 — pentrucă am dat, respectiv am votat ca consilier al Băncii Agrare din Cluj un împrumut din fondurile proprii ale Băncii deci nu din sume primite dela Banca Naţională, unei întreprinderi din Cluj pentru plata salariilor muncitorilor, şi n'am fi respectat instrucţiile B.N.R. — împrumutul fiind dat în luna Sept 12 1948 — după stabilizare, când circula bani mulţi în circulaţie — din 4 consilieri, care am votat împrumutul cu unanimitate — eu am fost condamnat la 2 ani închisoare şi dublu împrumutului 2600.000, şi am făcut la închisoarea din Caransebeş 3 ani. În 5 Nov 1951 am fost eliberat, n'am urcat pe tren către Cluj, dar la Arad am fost reţinut de poliţia gării, dus la Securitatea din Arad, de acolo la Cluj, unde am stat din 8 Nov 1951 până la 23 Febr 1952, şi dus la Sighet, de unde n'am reîntors la Cluj la 22 Nov 1953. la închisoarea Securităţii.

Cu completare a celor expuse în paginile
următoare - în cele ce urmează voi căuta
să mai arăt, că guvernarea lui Maniu în
1928, 1929 s'a luptat cu mari greutăţi,
era de-o parte Regenţa, care funcţio-
na foarte greoiu, având în afară de Regen-
tul Buzdugan, care era jurist şi cunoscă-
~~tor~~ a administraţiei de stat, Patriarhul
Miron Cristea era cu totul lipsit de
aceste cunoştinţe, iar despre al treilea
Regent: Prinţul Nicolae se plângea Ma-
niu, că hotărîrile Regenţei în chestiu-
ni importante de stat - cu greu a de-
găsit să le iscălească, fiindcă era ocu-
pat tot cu chestiunea unei amorează,
la care femeie î-şi petrecea ~~timp~~ timpul.
Chestiunile financiare asemenea a fost
-găsite de partid într'o stare dezolantă, funcţio-
narii cu greu plătiţi, încât nu-i apare
Mironescu ca preş. de Consiliu - a trebuit să pro-
pună aprobarea curbeo de reducere la sala-
rii. Această hotărîre a produs mare nemulţu-
mire în sânul funcţionarilor şi întreaga ţa-
ra a rămas foarte rău impresionată de această
hotărîre a Partidului N.Ţ.!..

În paranteză să amintesc, că după demisia lui Maniu – din motivele mai sus arătate, numirea lui Mironescu a stârnit o mirare între membrii partidului, mai cu seamă pentru faptul că Mironescu nu era țărănist ab origine, ci era nou venit în partid din fostul partid al lui Take Ionescu. Era însă ginerele lui Bragadiru, profesor universitar la Universitatea din București – adică om cu autoritate, om bine văzut în cercurile politice în general. El ca om – s'a purtat corect în politica partidului, dar și el cu greu s'a decis să primească încredințarea de formarea guvernului.

După demisia lui Maniu – om mai de seamă național-țărănist dintr'un început – nu s'a oferit pentru a lua guvernul – fiind știut, că deși nu e prim-ministru – tot Maniu va guverna din umbră, și că cine va fi venit în locul lui – va fi numai un figurant. Așa a și fost și Mironescu a fost tratat – când după 10–11 luni de guvernare a demisionat.

În politica externă – nu s'a făcut pași hotărîți, ci numai dibuiri, în primul rând în Franța, care ajuta țara și în chestiunile financiare. Toate aceste tatonări – bine înțeles erau cunoscute numai de câțiva, ca Maniu, Vaida, Mihalache. S'a vorbit mult de-o convențiune balcanică, dar așa știu, că fără vreun succes real.–

După Mironescu silit de partid a urmat să primească președinția Consiliului Vaida, care și el era foarte nemulțumit fiindcă nu putea guverna în liniște.

Maniu — după demisia din 1930 — când a venit apoi Mironescu și Vaida — a plecat într'o călătorie de agrement în străinătate, pe Coasta de azur, însă și de acolo scria epistole către Vaida mai cu seamă, dar și către alți prieteni — în care epistole critica felul de guvernare a celor doi mai sus amintiți și fiindcă conținutul acestor epistole au ajuns și la cunoștința altora, și în general se vorbea de conținutul lor în partid, cei doi prim-miniștri de abia așteptau momentul reîntoarcerii lui Maniu în țară — pentru a-și da demisiile. Astfel guvernările celor 2 adică Mironescu și Vaida — n'a fost prea agreate nici de Regele Carol, care de abia aștepta ca să-i debarce, precum s'a și întâmplat.

Eu eram în guvernul Mironescu Ministrul Muncii, Sănătății și Ocrotirilor Sociale, Educației poporului. Sărbătoream deschiderea unei mari Ambulatorii policlinici medical, foarte în cel mai modern stil. Îi dădusem numele Regelui. Regele și venise la deschidere, care s'a făcut cu mare fast, și erau de față și reprezentanții ministerelor — fiindcă pentru ei s'a făcut, din bugetul

Asigurărilor Sociale. Ca ministru eu l-iam salutat pe Rege, care în tot cursul serbării era foarte închis, aş putea zice „moros", ceeace pentru noi era inexplicabil.

Foarte fericit, că serbarea a succes — după serbare am plecat spre Ministerul Sănătăţii — să continuu activitatea mea. Când automobilul a tras prin strada Sărindar, am observat, cum o mulţime de vulici cu ziarul fâlfâind din mâini — recomanda ziarul.

Zic-eu — hai să vedem ce e nou, când colo litere mari anunţa căderea guvernului Mironescu, cădere şi demisie — de care nu ştiam nimic, ci acum am luat cunoştinţă, că sunt demisionat. Aşa se petrecea lucrurile cu guvernele sub Carol II.

Vaida — cu greu decis — a luat guvernul, a continuat a guverna fără vre-un important interes. Altfel a şi fost bolnav, aşa, că de ex. am ţinut un consiliu de miniştri la Băile Călimăneşti — Vâlcea, unde îşi urma cura. —

În guvernul lui am fost numit ministru fără portofoliu, ad interim însă am activat cam 3 luni la Ministerul de Justiţie, şi tot atâta vreme în Ministerul Industriei şi Comerţului, în locul lui Mihai Popovici la Justiţie şi în locul lui Ion Lugoşianu la Industrie şi comerţ — resolvând lucrări curente, amândoi miniştri fiind plecaţi — în străinătate

tate în chestiuni financiare în legătură
cu împrumutul.
Țin să amintesc, că toate chestiunile fi-
nanciare de împrumut s'a desbătut secret,
nici miniștrii nu cunoșteau cum și în ce
formă au fost conduse. Aceste se discutau nu-
mai cu Prim-ministrul – din partea celor cari
pertractau cauzele acestea.
Guvernarea Vaida a mers înainte lent – fără
vre-un mai mare eveniment.
Un extrem de dureros caz s'a produs însă – fără
știrea și voia lui Vaida și a Partidului. A fost
cazul nenorocit dela Grivița.
Eram cu toții în Cameră unde se discuta una proecte
de legi, când deodată văd o mișcare neobicinuită,
am întrebat repede pe președintele, ce s'a întâmplat,
când î-mi comunică, că la Grivița un general –
a cărui nume azi î-mi scapă – a ordonat să se
tragă foc din arme contra muncitorilor, și că sunt
victime. Toată lumea a desaprobat acest fapt
nemaipomenit și așa știu, că generalul respectiv
a și fost demis din postul ce-l ocupa. Era omul
Regelui, nu știu exact, era prefectul poliției Capi-
talei, sau ministrul de războiu.
Orișicum a fost la tot cazul – această nenorocită

întâmplare – este o pagină neagră în guverna-
rea P.N.Ţ.– pentrucă nu poate să scape de răs-
pundere, cu orice neştiire a lucrului, şi dezapro-
barea lui – răspunde pentru culpa alegerii
unui om, în atare post.–

Ţin aci să mai amintesc, că P.N.Ţ. nici-odată
– n'a avut sentimente de ură sau superioritate
faţă de clasa muncitoare, ci din contra a cău-
tat s'o ajute, şi să aibă cu muncitorimea
relaţiile cele mai prieteneşti. În lungul
timp dela 1910 – 1940 şi apoi – o singură dată
n'am auzit un om – care să vorbească rău de
clasa muncitoare. Partidul a colaborat în ale-
geri generale şi în alegeri comunale cu munci-
torimea. La Cluj – din colaborarea cu muncitorii,
s'au ales consilieri comunali muncitori, şi un
viceprimar socialist a activat în conducerea
oraşului Cluj.–

În mari adunări de protest în contra guvernului li-
beral – a luat parte şi muncitori socialişti, astfel
la o mare adunare populară de mii şi mii de oame-
ni – la Arenele romane – din Bucureşti – între
manifestanţi, cari defilau s'au ridicat şi braţe
cu pumni – pentru care fapt ~~a~~ a fost calificat parti-
dul de partid bolşevic – în ziarele liberale.

ceeace pe Partidul N.Ț. — de loc nu l-a onorat și supărat.
Din gura lui Maniu, Vaida, Mironescu odată n'am auzit un cuvânt rău — despre miniștri.
Țin să mai amintesc și de un caz cu șomerii, care a fost pus la cale de liberali tocmai în vederea numirii mele de Ministru al Muncii, socotindu-mă novice în ale Ministerului — nu voi putea rezolva cu bine chestiunea aceasta. Câteva sute de persoane cu gând, că sufere de șomaj au parcurs Calea Victoriei, pe urmă zilnic dimineața se adunau în fața Ministerului Muncii și cereau după ajutor. Cazul fiind cunoscut — în Cameră un deputat social-democrat — îmi scapă numele lui — dar era din Vechiul Regat — mi-a pus întrebare — ce faci, ce-am făcut (greșit!) ~~comuniști~~) cu șomerii, și eu imediat i-am răspuns — de pe banca ministerială, că acum este în curs verificarea lor și după aceea voiu lua măsurile în consecință și îi voi răspunde.
La verificare s'a constatat, că muncitori industriali aproape nu era între șomeri, erau însă calfe de pe la deosebite meserii, cu deosebire multe calfe de frizeri, pe care prin organele Ministerului i-am

putut plasa pe la deosebiţi patroni, iar la alţi someri le-am dat ajutoare băneşti pân'ce şi aceştia au putut fi plasaţi.
Majoritatea somerilor era oameni nevoiaşi săraci din mahala Bucureştiului.
Pentru aceştia din urmă am înfiinţat pe sectoare cantine, în care se pregătea pe cheltuiala Ministerului mâncare caldă. Şi societatea din sectoare mi-a dat mare ajutor fiind şi luând parte la pregătirea şi distribuirea mâncării.
Toţi cei care aveau bilet dela Minister puteau primi mâncare bună şi îndestulătoare.
In felul acesta s'a încercat această mişcare pusă la cale de liberali – pentru a face greutăţi Ministerului şi P. N. Ţ. Rezultatul l-am comunicat în Camera, care s'a bucurat de felul cum am făcut să înceteze somajul acesta.
Trebuie să mai relev un fapt foarte dureros comis de Partidul Liberal. Partidul N. Ţară în opoziţie. S'a făcut o manifestare mare şi în aspectul ei foarte dureroasă, ca să vezi invalizi de război şi marii mutilaţi parcurgând Calea Victoriei şi cerând drepturile lor. O priveliste extrem de dureroasă. Poliţia Capitalei condusă de prefectul Paltânea, un general (nu-mi separe Nicolau) care a fost vol timpul socu

liberali Prefectul Poliției — așezat con-
voiul lung de invalizi în fața Teatru-
lui Național, și-a invitat pe invalizi
să plece și să nu manifesteze. Cum invali-
zii nu s'au supus — Prefectul Poliției a
ordonat, ca să-i împrăștie pe manifestanți
cu tulumbe de apă. Și a pornit tulumbele
cu apa asupra nenorociților de invalizi —
cari apoi udați până în piele s'au împrăștiat
fără nici-un rezultat.
Partidul N.Ț. — a privit toată manopera asta
păgână din geamurile Clubului, care era
în etajul unei clădiri — deasupra prăvăliei
Dragomir, deci vedea perfect toate. Și
eu personal am văzut toată întâmplarea aceasta.

Aceasta mea declarație o dau
liber și o semnez

Emil Hațieganu.

Capitolul II-a

44

Declaratie

Subsemnatul Hatiegan Emil născ. 9 Decemvrie 1878 în comuna Tritenii de jos, judeţul Turda, fiul lui Ioan şi Aurelia ambii decedati, fost şef de resort la justiţie şi codificare în Consiliul Dirigent, ales de Marele Sfat Naţional din 2 Dec. 1918 în Alba Iulia, fost subsecretar de stat la Ministerul Justiţiei în 1930, fost Ministru al Muncii Ocrotirilor Sociale, Sănătăţii şi Educaţiei Poporului 1930, În trecut am făcut politică naţional-ţărănistă cu domiciliul Cluj, Strada Şincai 9.

Asupra celor întrebate declar următoarele:

Intrebare: Care a fost programul Partidului dela înfiinţarea lui în diferite perioade înainte şi după 23 August 1944.

Partidul Naţional-Român din Ardeal era reprezentantul natural al neamului

românesc întreg. El era vocea neamului românesc din Ardeal și Banat, astfel precum se spunea românul din Ardeal și Banat se naște în Partidul Național Român și moare în el. Cine părăsește partidul, respectiv neamul — nu-i român. Astfel, că Partidul N. R — n'avea nevoie de program, fiindcă program au partidele, care speră să guverneze și-n prin guvernare să-și desăvârșască programul, or la aşa ceva P. N. R nu se putea nici gândi vre-odată sub stăpânirea Țării Ungurești. —

P. N. R î-și are sorgintea — izvorul — în marea Adunare dela Blaj, ținută la 3/15 Mai 1848, în care adunare a pus bazele Politicei românești marele vorbitor și orator Simeon Bărnuțiu, care vorbire a rămas memorabilă până în ziua de azi, iar ziua de 3/15 Mai 1848 — până în câțiva ani din urmă a fost sărbătorită, ca ozi națională, și de mare sărbătoare. —

In conformitate cu vremile de atunci (1848) fiind în proaspăt eliberată de iobăgisme neamul românesc din Ardeal-Banat — nu s'a cerut, decât aceace era natural să se ceară adică pe lângă cele 3 (trei) națiuni dominante (secui, unguri și sași) să fie primită ca Națiune al 4 lea, în aceleași drepturi.

16/ 3. ~~199~~ 46

Cele 3 Națiuni dominante – văzând la ce tinde neamul românesc din Ardeal-Banat – ceeace dacă s-ar realiza ar fi copleșirea lor românii fiind mulți la număr, după Adunarea de mai (adunare ca cea din 1 Dec 1918) sus, au hotărît imediat convocarea dietei ardelene (fiind Ardealul țară independentă) pentru a hotărî Unire cu Țara Ungurească, ca astfel suprematia lor și-n Ardeal să rămână neștirbită.

Sub strigătele mulțimei „Uniune sau moarte" Dieta cu cele trei Națiuni, contra protestelor românilor contra Unirii au dat hotărîre, că Ardealul se unește cu Ungaria.–

După aceasta adunare (Dieta) au început răzvrătirile și revoluția din partea Ungurilor, iar fruntașii români s'au retras la Sibiu formând un „Comitet de Pacificație" în frunte cu Bărnuțiu, ca să-i stea de ajutor Generalului – comandant al trupelor austriace din Ardeal. Comitetul român – n'a putut activa, deoarece răsculații unguri sub comanda generalului refugiat polonez Bem – în lupta dela Sibiu a bătut trupele austriace, care s'a retras împreună și Comitetul român – prin pasul Turnu-Roșu

și România - olteana, iar Comitetul de pacificație s'a disolvat dela sine - neavând ce se facă. 47

Așa fiind s'ar putea spune, că acest Comitet de Pacificație a fost în germene P.N.R.

Totuși n'a funcționat sub acest nume, deoarece Ungurii în 1849 depunând armele la Șiria jud. Arad - în mâinile armatei rusești, care venise de ajutor împăratului austriac, a urmat în Ungaria așa numitul „Absolutism" când Ungurilor li-s'a luat toate drepturile Constituționale și deci tuturor națiilor existente în Ungaria. „Absolutismul" cum îl numesc și azi Ungurii - însă a fost destul de favorabil românilor, cari în 1848 prin luptele date de Avram Iancu s'a declarat alături de împăratul austriac - și românii au fost numiți în posturi destul de importante. Toate aceste date se găsesc pe larg expuse în Istoria Transilvaniei de Gheorghe Barițiu, precum și în „Cartea de Aur" alui Teodor V. Păcățianu. -

x În 1867 s'a făcut împăcăciunea între Împărat și Unguri și Ungaria a fost dată pe mâna Ungurilor - nefiind seamă de minorități, îndeosebi de români, cari s'a jertfit pentru Împărat.

Inainte Ungurilor chiar pentru acest ultim fapt — nu erau văzuţi cu ochi buni, erau consideraţi pentru luptele lor din 1848 — ca trădători, ce s'a evidenţiat mai clar, când alegerea generalului Traian Doda — din Banat — de deputat român, alegerea lui a fost anulată şi el lipsit de scaunul de deputat în noua dietă Ungară din Bpesta.
Această anulare a alegerii lui Doda — a trezit neamul românesc, înţeleg în primul rând intelectualitatea română şi în 1881 la Miercurea-Sibiului — adunându-se reprezentanţi din toate ţinuturile — au hotărât şi s'a înfiinţat Partidul Naţional român — sub preşedenţia avocatului din Turda Ioan Raţiu. Program în înţelesul de acum — nu s'a făcut. Sa decis lupta pentru toate drepturile — ce le au şi ungurii, totodată au hotărât în urma cazului Doda — în politica pasivitate neluând parte în alegerile generale pentru deputaţi. Activitatea deci s'a mărginit la plângeri, la înaintarea de memorii către autorităţile superioare ungureşti, guvern. Cel mai important memoriu a fost ce-i bine-cunoscut sub numele: „Memorandul românilor din Ardeal şi Banat.

Acest memorand a fost înaintat la Viena Regelui şi Împăratului Franz Iosif I. şi a fost dus de circa 150 - persoane.—

Memorandul fără a fi resolut - a fost de Cancelaria din Viena transmisă Guvernului din Budapesta, care pentru unele afirmaţiuni jignitoare Ungariei, plângându-se de marile nedreptăţi, persoanele, care au contribuit la facerea Memorandului — au fost date în judecată şi condamnaţi de Tribunalul din Cluj în an 1894. Cei condamnaţi au stat în închisorile dela Seghedin şi Vaţ - pe urmă - se spune, că la intervenţia lui Carol I-al României - de restul pedepselor au fost graţiaţi.—

Pasivitatea mai era tot în funcţie, dar a început o acţiune tineretul - intelectualii generaţia tânără, avocaţi, medici etc - care cu insistenţă cerea activitatea în politică, adică să ia parte în alegerile de deputaţi. Lupta s-a dat între bătrâni şi tineri. Dr Aurel Vlad avocat din Orăştie a fost primul, care a rupt cu pasivitatea. A fost ales la Dobra (jud- Hunedoara) de deputat.

După el apoi a intrat în activitate şi ceilalţi-

Astfel a fost aleși de deputați: Vaida, Maniu, Vasile Lucaci, V. Goldiș etc.

Multe alegeri au fost pierdute din cauza ilegalităților ungurilor. Acestea au fost atacate și susținute cu mari cheltuieli, dar fără rost.

Astfel a ajuns P.N.R. până la război.

Cu prăbușirea Ungariei – fiind comitetul P.N.R. sub președinția lui George Pop de Băsești – îngăduit în drept să vorbească în numele neamului românesc de peste munți mai întâi a hotărît să se declare în Camera deputaților din Bpesta – că noi – românii ne rupem de Ungaria. Aceasta hotărîre s-a luat la Oradea-mare în casa Dr Aurel Lazăr și a fost rostită în Camera deputaților din Bpesta de Dr Alexandru Vaida Voevod.

A urmat evenimentele cu Alba Iulia, care a fost pregătite de P.N.R., alegerea Consiliului Dirigent. In 1920 au fost alegerile în Ardeal și Banat pe circumscripții – după legea electorală făcută de Consiliul Dirigent.

După alegeri deputații – alegând pe Maniu președinte al P.N.R. – a intrat în V. Regat, și activat după cum să spun într-o altă declarație.

Program fixat — cum au partidele de guvernământ încă — fiindcă era partid regional încă, dar lupta pentru punctele din Adunarea Unirii 1a Dec. 1918, aceste puncte din Actul Unirii formau propriu zis programul P. N. R. deocamdată.
După fuziunea cu Partidul Țărănist din V. Regat — partidul a primit numirea de Partid Național-țărănesc și a devenit astfel partid regnicolar, adică pe întreagă țara. —
Și a întocmit un program redus — înțeleg cu cadre limitate. —
Când în 1920 P. N. Român a trecut Carpații în V. Regat cu deputații săi aleși nu pe județe, ci pe circumscripții electorale — două (2) chestiuni agita opinia publică din țară. Era reforma agrară și legea electorală, proiectele alcătuite de liberali, tipărite în mii broșuri, care apoi erau difuzate pe întreaga țară. Aceste 2 chestiuni mari agita lumea, și e de înțeles, că și în unicul program tipărit al P. N. Ț. s'a ocupat mai mult cu aceste 2 mari probleme pentru țară.

In afară de aceste – se mai vorbea, de olganizare administrativă cu descentralizare, de legi muncitorești, de credit ieften pentru țărani pentru a se putea înzestra cu unelte pentru o producție mai bogată și mai bună; și peste tot în scurte propoziții se trece peste toate compartimentele organizației de stat. Nu conținea nimic – ceva – ce până atunci nu s'ar fi vorbit în lumea politică. –

Pe baza aceasta și având acest program – a intrat P.N.Ț. – la guvern în 1928. –

Ce a realizat în cei 3 (trei) ani de guvernare nu pare mult, dar trebuie ținut seamă de împrejurările grele și obstacolele cu care a trebuit așa zicând zi de zi să se lupte.

Lăsând la o parte greutățile începutului de guvernare statală, P.N.Ț. cu oamenii săi până atunci neluând parte la nicio guvernare în stat, deci nu cunoșteau arta guvernării de stat. Ocazional eu fiind invitat la Palatul Regal – Regele Carol II mi-a spus, în 1930: "Rău ați făcut, că a-ți pierdut 10 ani în opoziție neunindu-vă cu liberali, că astfel n-aveți cunoștințele unei guvernări de stat." Și a continuat: "Astfel nu voi sunteți de vină, ci liberalii

că Vă puș condițiuni, pe care nu le-ați putut primi." Anume în caz de înțelegere cu liberali P. N. Român, a cerut, că partidul să treacă „en block" la liberali și astfel să fie primit, ori Ionel Brătianu spunea, că în partidul lui, cum s'a exprimat: „În biserica lui să intră om cu om, fiecare deci va fi cercetat și numai aceea intră, cari sunt vrednici." Noi n'am acceptat acest mod de vedere, știam la ce poate duce o selecționare a oamenilor din P. N. Român".

În afară de această greutate în guvernare, P. N. Ț. -o mai avut a se lupta - cu Regența, care mișca nespus de greu și era propriu zis în criză, fiindcă lumea cerea reîntoarcere lui Carol a prințului de Coroană.-

Mai pe urmă a fost schimbarea în persoana Regelui; Conflictul lui Maniu cu Carol II - cerând să între în Regența, să nu ocupe tronul fiului său, deci o altă greutate pentru guvernare - fiindcă avea în Rege un contrar P. N. Ț.,

o altă greutate a P. N. Ț. că s-a produs în urma acestui conflict între Rege și Maniu, că Maniu a demisionat din prezidenția P. N. Ț. venind în loc Mihalache, care nu cunoștea oamenii, cu deosebire pe cei din Ardeal și Banat, și se lupta cu greutăți, fiindcă era cunoscut

şi de Maniu, care era un ~~neobosit~~ pretenţii rău în continua frământare. – Mihalache a mai făcut greşeala, că a disolvat toate organizaţiile judeţene, ordonând alegeri noi de preşedinţi de judeţ şi de noi membri în toate ramurile administraţiei, respectiv organizaţiile judeţene ale P.N.Ţ. Aceasta dispoziţie a produs o extremă tulburare în organizaţiile judeţene, deschizând pofta tuturor parveniţilor de a-şi pune cu forţa organizaţiilor bine formate, bine închegate. Cu deosebire a trebuit dusă o luptă energică contra oamenilor lui Dr Lupu – lupiştilor – reintrând Dr N. Lupu din nou în P.N.Ţ.

(X) O altă greutate pentru partid a fost, că în 3 ani a avut 3 primminiştri, şi pe miniştri i-au schimbat ~~de~~ de la un departament la altul, încât s-a pierdut vreme până miniştrii schimbaţi şi-au cunoscut noul departament, iar Maniu retras, din retragere făcea critici miniştrilor, îngreunând înţelegerea între oameni. Maniu de loc n-a fost mulţumit cu miniştrii, respectiv cu majoritatea miniştrilor, singurul om, cu care a fost mulţumit – deşi nu mă avea la suflet – am fost eu, căruia i-a spus la toate ocaziile: „Tu Emile –

ai fost cel mai bun ministru naţional-ţă-
rănist." Că administrarea departamentu-
lui meu de către mine a fost mulţumit şi Regele
Carol II spunându-mi în faţă: „Ştiu, că tu ieşti
cel mai harnic ministru, tu hotărîrile ce le
dai le urmăreşti până în executare" – şi
personal mi-a întins decoraţia de „servi-
ciu credincios". Tot astfel s'a exprimat Re-
gele şi lui Nicolae Iorga, ceeace se poate
citi în memoriile lui Iorga.
Un mai mare obstacol a fost pentru partid
Partidul Liberal.
P.N.Ţ. în 1928, în alegeri a ieşit cu o majori-
tate de peste 90 %, încât a speriat pe li-
berali, care era în derută, aşteptând demolarea
~~tot~~ ce s'a clădit de liberali în lungile lor
guvernări.
Şi într'adevăr asta o aştepta şi ţara dela naţio-
nal-ţărănişti şi ar fi şi putut s'o facă, că
împrejurările a fost favorabile peste măsu-
ră, a lipsit însă energia şi curajul con-
ducerii, ceeace rămâne un act dureros pentru
Partidul N.Ţ.
Formarea extrem de grea – al guvernului, care a
durat aproape 2 săptămâni, apoi nepre-
gătirea cu proectele de legi, pe care imediat

trebuie votate - schimbând întreaga față a
țării, așa, că la o lună după formarea
guvernului P.N.Ț. - liberalii erau deja călare
pe situație și frica lor dispăruse, fiind acum
convinși, că din opoziție tot ei vor guver-
na mai departe țara.
Cu abilitatea și prevederea, dexteritatea lor în
guvernare - ei văzând marea popularitate a
P.N.Ț. din bună vreme au votat toate le-
gile - prin cari se oprea, ca în ministere să se
producă orice schimbare. Directorii din
ministere erau declarați inamovibili;
nu se putea trece un director, la o altă secție
- așa, că dacă acela ministru schimba sau în-
lătura un director din minister - se trăgea
cu un proces la Curtea de Apel și directo-
rul câștiga procesul și era reinstalat, așa,
că în scurtă vreme - miniștri erau priso-
nerii directorilor din ministerul său -
așa, că vrând-nevrând avea atribuit să
guverneze. Ori acești directori lucrau după instruc-
țiile liberalilor, șefilor lor adevărați.
Membrii P.N.Ț. umblau la acești directori cu
căciula în mână, ca pe vremea când erau în opoziție.
Și eu am avut în Ministerul Sănătății necaz
cu directorii de acolo cari ziceam nu puteam scoate

proectul de buget, pe care trebuia să-l înain-
tez Min. de finanțe, în continuu mă amâ-
nau. Şi atunci țărănește i-am înjurat —
ceeace nu e în firea mea, silit am făcut-o,
și în altă zi dimineața bugetul a fost pe
masa mea. Un alt conflict am avut la Min.
Instrucției cu un atotputernic director, care
era putere absolută peste ~~tot~~ învățământul
primar din țară.
Toate aceste greutăți și obstacole a făcut,
P.N.Ţ. nu a fost în stare să facă mai mult
decât a făcut. E de mirat, că și atâta a
făcut. La ~~tot~~ cazul în tot ce a făcut a fost
animat de cele mai bune intențiuni, și tot
ce a făcut pentru binele, respectiv pentru
mulțime, și n'are nicio lege, din care s'ar
putea deduce — apărare de interese proprii.
Țăranul dela sate întrebat — de guvernarea na-
țional-țărănistă a spus: „Era mai mare
libertate, apoi a scăzut prețul la tutun,
chibritul și timbrul pe cereri." E atâta
știe mai mult — nu. —
Trecând la legile votate — așa precum îmi vin în
minte:
Prima lege este: „Organizarea Ministerului"

Şi d-aci se vede, că asta a durat mai mult la început şi era şi o lege, care putea a fi uşor ticluită. Rezultate n'a dat.

Apoi a urmat <u>Legea reformelor agrare</u> – pentru toate provinciile, separat după împrejurările existente;

Legea votului universal, pe lângă <u>Legea electorală</u> – mai lărgită; mi-se pare cu vârsta redusă; şi votul femeilor;

Legea <u>Creditului Agricol</u> pentru ajutarea celor ce au primit pământ prin reforma agrară, cu credit ieftin pentru înzestrarea cu inventarul necesar;

<u>Legile muncitoreşti</u>: Legea contractelor de muncă, foarte favorabile pentru muncitori; asemenea Legea <u>judecătoriilor de muncă</u>; Legea sindicatelor. La legile muncitoreşti, la plămădirea proectelor şi votarea lor partidul Social-democrat a luat <u>parte</u> activă. Un singur cuvânt nu s'a ridicat contra acestor legi, respective proecte de legi.

A urmat <u>Legea administrativă</u>, cu admiterea descentralizării, deci cu spargerea centralismului liberal.

Legea Curților administrative pe lângă fiecare
Rezidenție Regală, cu scopul de apăra cetă-
țeanul de abuzurile organelor administrative.
For ultim era Curtea administrativă supe-
rioară cu sediul în București.

Din practica și nemijlocita mea cunoștință –
pot să afirm, că aceste Curți administrative
a câștigat simpatia cetățenilor și multe
abuzuri au fost înlăturate.

Legea reformei financiare, cu o nouă lege
de impunere și cu divizarea administrației finan-
ciare județene în Administrația de impunere și
Administrația de încasare.–

Legea Curbelor salariilor cu reducere – a fost
o neplăcută surprindere și pentru funcționari și
pentru țară, totuși – ținând seama de marea po-
pularitate a T.X.T. – a acceptat și acest
sacrificiu lumea – cu tăcere.

Legea cu împrumuturile n'o cunosc mai deaproa-
pe, făcându-se toată această acțiune între câteva
persoane numai; cum de altfel este obiceiul
la încheierea împrumuturi către state.

S'a mai făcut și alte legi – de mai puțină im-
portanță – dar după peste 20 ani, nu-mi

mai aduc aminte.

După terminarea guvernării P.N.Ț.
— mi-se pare prin 1932–1933 — Conducerea
P.N.Ț. pentru a înviora cadrele partidului,
care a rămas după o guvernare atât de
scurtă și cu atâtea peripeții, cam amăgită
și abătută, a hotărât să formuleze și alcă-
tuiască un nou program de partid.
A fost făcut proectul, trimis tuturor organiza-
țiilor județene, deputaților și altor persoane
marcante din partid — pentru a reflecta asu-
pra acestui proect, a-și da părerile, care să fie
trimise la Secretariatul General al Partidu-
lui — la București. Așa s'a făcut, iar când
materialul a fost adunat — s'a fixat adunarea
Comitetului General Central — la București
și s'a împărțit materialul pe secții formate ad-hoc
— să fie studiat și pe rând să refereze biroului,
care era în așteptarea rezultatului.
Câteva zile a ținut această adunare din care apoi
a ieșit Programul P.N.Ț. — deja mai amplu.
A fost mai discutat pe toate problemele —
criticându-se rezultatul legilor, și căutând, ca le

viitor de executarea legilor să se ție seamă. 61

Să luăm pe rând legile, de cari am făcut amintire mai sus.

Legea „Creditul Agricol". Dela această lege s'a așteptat foarte mult și P.N.Ț. s'a mândrit cu votarea acestei legi – socotind, că țărănimea va fi mult ajutată. Durere – rezultatul nu s'a produs. După n.ț. – s'a instalat la Conducerea acestui Credit agricol – liberalii, și împrumuturile ieftine nu le-au căpătat țăranii, ci bogatașii. Felul cum s'au dat împrumuturile în V.R. – nu-l cunosc, însă din întâmplare cunosc – cum s'a dat în Ardeal și Banat.

Un Institut agricol de credit ungar" are și Ungaria" și în cei 4 ani a Dictatului dela Viena – s'a instalat la Cluj – o expozitură a acestui Institut agricol, cu scopul să cumpere moșiile românești oferite spre vânzare. Despre o astfel de vânzare am și eu cunoștință. Dela văduva unui fost notar – a cumpărat o moșie de peste 100 jughere și a plătit-o în pengői.

Directorul acestei expozituri mi-a arătat o listă lungă (era în anul 1942), din care am văzut creditele date conților și baronilor ungari

în sume considerabile, și acest director m'a rugat - să comunic Creditului Agricol din București, că „Institutul de credit agricol Ungar" e dispus, că cumpere aceste credite și să le plătească în lei - urmând, ca debitorii să treacă la Institutul de credit agricol Ungar.- Eu fiind la București - prin o epistolă i-am trimis lista dlui Nasta directorul Creditului Agricol, răspuns n'am mai primit, și nici nu m'am mai interesat de această chestiune.

In discuțiile asupra Creditului Agricol - în legătură cu programul P.N.T., - s'a făcut o critică conducerii, de ce nu a controlat mai deaproape activitatea acestui Credit, și că pentru viitor prin modificarea legii să se facă toți pașii necesari, ca creditul să ajungă acelora - pentru care a luat ființă acest institut.-

La Legile muncitorești: toți au fost de acord, ca și mai departe Zilbuic să țină contactul și relațiile amicale cu partidul social-democrat și facă toate eforturile în interesul producției,-

La Legea administrativă s'a accentuat forte mult chestiunea descentralizării, arătând oamenii, că Rezidențiile Regale – în forma concepută – n'au dat rezultate și nu s'a observat pe nici-un teren vre-un efect bun și folositor – al descentralizării. S'a creiat mai mult – descentralizare – cu un nou punct de centralizare, încât cetățenul nu s'a putut orienta – către Ministerul respectiv, sau către Rezidenția Regală să se adreseze cu rugarea, în cauza proprie. –

Eu am sentiment, că o astfel de centralizare – nici când nu va da vreun bun rezultat.

Centralizarea – în principiu – nu este o formă rea de guvernământ, dar e rea cum este concepută – la noi în țară. Aici centralizarea n'a luat ființă pentru promovarea binelui obștesc, ci pentru satisfacerea clientelei politice; e o creatură a politicianismului, ca Miniștrii să aibă „coarnul belșugului" la îndemână, pentru a-și mulțumi acoliții săi. O astfel de centralism e desbrăcat în detrimentul țării și a poporului.

Un singur fel de administrație se poate admite și anume descentralizarea atribuțiilor administrative — pentrucă e în firea omului, zilei și a cetățeanului — să-și rezolve chestiile aproape de domiciliul lui. Deci trebuie prevăzute organele inferioare administrative cu atribuții de a decide în cazurile cetățenilor din circumscripția lor, să aibă dreptul de-a judeca contravențiile, contravenții de mai mică importanță. La Tribunalul Cluj — pentruo contravenție silvică (într'o vară de mare secetă oamenii au fost siliți să-bage vitele în pădurea comunală) în vremea prășitului porumbului 90-100 de săteni au fost citați la Tribunal (satul întreg) ca să audă, ca se amână desbaterea. Acest inconvenient — trebuie înlăturat. În felul descentralizării atribuțiilor și importanța cu atribuții organele inferioare cu pregătirea necesară, este singurul mijloc de a da rezultate bune descentralizarea.-

Țăranii cu contravenția lor silvică, care pu-
tea fi ușor rezolvată de către primpretor, care
desigur descindeau în sat în această cauză
pentru o mai uşoară dezbatere – a trebuit
să piardă 2 zile și să facă aproape
100 Km mers și întors.–

S'a dat o discuție foarte largă asupra
chestiunilor financiare.

A început discuția cu lozinca lui Vintilă
Brătianu „Prin noi înșine", apoi s'a trecut
la chestiunea valutară, la „tariful vamal",
la problema industrială, comercială și
cooperative.–

Majoritatea celor ce-a luat parte la discuție
s'a fost contra lozincei: „Prin noi înșine" –
în principiu, însă a fost contra – cum se fa-
ce în practică. S'a susținut, că o țară, care
în urma războiului s'a mărit considerabil,
mai întâi trebuie să aibă grijă mare, ca
această mărire de populație și teritoriu – să se
închege administrativ, politic, dar a înce-
pe cu acte de „autarkie" însă să neglijăm
ceeace în primul rând trebuie făcut și să gri-
jim, ca cu tendința de „autarkie" să nu ne pierdem
prietenii din țările străine.–

În primul rând deci să grijim, că țăranul

prin reforma agrară — să nu producă un
produs agricol inferior, mai prost, ca cel din
trecut și să nu ne pierdem debușeurile vechi.
In ce privește partea industrială, să o desvol-
tăm cu mare grijă și nu — tinzând la „Au-
tarkie" să dăm prilej prin urcarea tari-
fului vamal — la o industrie parazitară
de felul căreia avem deja câteva. —
Cooperativele trebuie ajutate și desvoltate,
fiindcă astăzi se luptă cu mari greutăți
financiare, întrucât nu vor fi rapid aju-
tate ne putem aștepta la dărâmarea lor.
In ce privește Industria — toți au fost de
acord, că industria folositoare și sănătoasă
(deci nu parazitară) asemenea trebuie efec-
tiv ajutată, în privința aceasta avem Credi-
tul Industrial — înființat în acest scop..
Comerțul sănătos asemenea trebuie ocrotit
și ajutat.
După cum am arătat mai sus — s'a criticat ten-
dința grăbită pentru a fonda cât de multe indus-
trii, știind că aceste numai cu tariful vam-
al urcat să poată menține pe piață. —
S'a criticat activitatea Creditului industrial
care nu ține seama de scopul pentru care
a luat ființă, anume susținerea cu credit

industria – în care are parte și elementul alcătuitor de stat – românii de baștină.
S'a criticat aspru și violent politica bancară a țării, care este în mâna liberalilor și care nu ține seamă de alt principiu, decât să ia dobânzi exorbitante, neinteresându-le decât numai și numai câștigul.
Dobânzile după războiu – când trebuia pusă în picioare toată finanța țării, băncile hrănite cu împrumuturi de către „Banca Națională" care asemenea a avea în mâini finanța liberală, asemenea au produs urcările la dobânzi până la 30–40%.
Rezultatul a fost: pentru țărani – sarcinarea agricolă, pentru comercianți: „Concordatul preventiv", iar pentru bănci: falimentul.
Cum a fost falimentul Băncii Askenazi din Craiova, care a falimentat fiindcă, cu scopul să adune depuneri cât de multe, cu cari să opereze, a plătit dobânzi mari deponenților pentru depuneri, și astfel s'a încurcat și dat peste cap, rămânând o mulțime de deponenți de pagubă.
Încetarea activității Băncii Marmorosch-Blank asemenea e o consecință a derutei financiare, cauzată de politica de acaparare toate bogățiile

venit a țării.

Astfel și Banca Națională a avut mari pierderi la împrumuturile date, Fondul pietrei și Fondul nighetat – deriva această situație desastruoasă.

Tendința de acaparare a tot ce este producător de venit – am găsit-o dovedită dintr'o convorbire cu un mare și important personagiu liberal. Acest domn – între altele se plângea, că în chestiuni politice de apropiere – cu Maniu nu se putea face nimica, dar nu se putea face cu el nici în chestiuni economice. – Și istorisea următorul caz, ca exemplu: „În 1919 m'am prezentat cu 2-3 prieteni – la Sibiu, la Consiliul Dirigent prezidat de Maniu și i-am istorisit lui Maniu, că avem informațiuni exacte, că minoritarii – de frica românilor – își vând pe preț destul de redus tot ce au, adică sunt gata să-și vândă averile, fabricile etc tot atâtea surse de venit. Ei – adică liberalii – dispun de capital și ei – dacă Maniu acceptă – sunt gata să intre în acest târg și să facă cumpărările bune.

Resignat spunea acest liberal, cu Maniu nimic nu se poate face. Maniu a răspuns, să nu intre ei acolo singuri, că această chestiune este în grija Consiliului Dirigent, cu care el se va ocupa. –

Consiliul Dirigent în această direcție – n'a făcut nimic, minoritarilor le-a trecut frica și astăzi în Ardeal ei dețin industria și comerțul.
Liberalii însă n'a scăpat momentul să pună mâna pe unele resurse bogate de venit, astfel a pus mâna pe Gazul metan, care avea conducerea în Cluj și a trecut-o la București, ca „Sonametan" dirigeată de ei. Apoi a pus mâna pe Minele din Valea-Jiului – Petroșani;
Alte bogății a Ardealului și Banatului au trecut: Aurul – la Gigaștu; Marile industrii din Hunedoara, și Reșița – au trecut prin alte mâini – neliberale, pentru care fapt liberalii l'au arestat pe Auschnitt, o persoană necunoscută în industrie – până după războiu când deodată a devenit un fel de Rege al Marii Industrii – lucrând cu capital străin și interesând în afacere și persoane înalte din conducerea țării.
Bucureștenii – ardelenii; cari expropiați; cari ajunși la neosie din alte cauze – sunt ținuți la o parte și speriați să întreabă oare serios a zis Brătianu Ionel, că lor le trebuie Ardealul fără ardeleni.
In cursul discuției părerile erau accentuate tot mai aprins, încă deodată ne-am trezit cu

lozinca lui Al Vaida-Voevod: România a Românilor şi cerea, ca în programul partidului să se înscrie, că în conducerea ţării în primul rând să ajute elementul alcătuitor de stat: poporul român.

Lumea nu era în desacord principial, însă socotea, că înscrierea unei astfel de enunciaţii în Program — ar fi stricătoare partidului şi ar părea, că se abate dela principiul democratic, care este baza partidului. Bineînţeles asta nu înseamnă, ca să nu se ţină seamei, de deziderate accentuat de Vaida.

Văzând o astfel de atmosferă, care putea într'un moment — să se alăture lui Vaida, s'a ridicat Maniu contra propunerii lui Vaida, spunând, cât e şi aceasta propunere de simpatică, dar din punct de vedere politic nu se poate accepta.

Şi cu aceasta propunerea lui Vaida — a rămas neaprobată.

După desbateri ample — şedinţa Comitetului Central al Partidului s'a ridicat — votându-se programul.

Programul nu conţine ceva nou, care nu s'ar găsi şi în alte programe de partid.

A rămas din vremuri programul, tactica P.N.T. — n'a mai venit

la guvern, ca să putem vedea ce va face, după experiența din 1928.

Chestia cea mare, care a frământat P.N.Ț., și în scurta guvernare ce-a avut-o — și acum — a fost rezolvarea chestiunii financiare a țării.

În privința aceasta putem afirma, că cu problema aceasta s'a frământat și P. liberal, mai ales că ei în primul rând roacă, câștigul și ei din toată criza financiară ce a bântuit țara — nu au prea avut pierderi.

P.N.Ț. mai mult cu paliative a crezut, că poate atenua încâtva criza, dar timpul scurt de guvernare nu l-a ajutat — să se ocupe cu problema mai deaproape și cu aprofundare..

Problema financiară a unei țări — nu se poate rezolva decât dacă se judecă „en bloc" toată și din rădăcini să/se ia, ceeace pretinde oameni cu mare pricepere financiară, oameni financiarmente dezinteresați personal, și numai binele țării avându-l în vedere. Apoi să meargă și curaj extraordinar și să nu asculte nicidecum de glasul sirenelor financiar, ci se taie în carne vie. Or la noi — nu s'a găsit în 1928 acești oameni, și mai puțini s'a găsit la liberali.

Dr Vaida Alexandru atât de mult s-a ambalat cu chestiunea de mai sus, încât după redarea programului a început cu conferințe la Cluj, Oradea și fața unei mulțimi considerabile să arate prin tabele mari expuse — inferioritatea românilor în industria și comerțul Țării și văzând lumea însuflețită pentru această idee, mai fiind încă și încălzit și de vorbele Suveranului — a înființat „Frontul Românesc" a cărui președinte a fost el. —

Văzând Maniu, că mișcare i-a proporții și se face de către un membru marcant al Partidului, de nu fost Prim-ministru, a socotit, că și conducerea Partidului trebuie să pună zăgaz acestei porniri.

Era ceva neobicinuit, ca P.N.Ț. să-și excludă din partid o personalitate de anvergura lui Vaida și prieten al lui de aproape 50 ani — a recurs la formula, că Vaida prin acțiunea lui se consideră ieșit din partid, astfel ca și când Vaida ar fi ieșit benevol din Partid,

Dar: cum se întâmplă la noi în țară, o mișcare să începe cu mare însuflețire și apoi decade, așa s-a întâmplat și cu mișcarea lui Vaida, mai cu seamă

după ce lumea cetise și Comunicatul politicos al lui Maniu.

Cu plecarea lui Vaida din Partid — s'a rupt o prietenie de 50 ani aproape — în urma unor păreri divergente nu atât prin esența lor ci prin felul și modul de a fi puse în practică realmente.

Vaida mai simțitor — a dorit această ruperea prieteniei (— și politică) și a făcut încercări de apropiere către Maniu; am fost rugat și eu de Vaida, să-i împăcuesc, am și încercat, cu Maniu am vorbit — arătându-i, că toată lumea românească e consternată de această rupere a unei prietenii proverbiale, Maniu mi-a răspuns, că el nu e supărat pe „Alexandru", și e gata pacea, dacă Vaida va declara, că întru toate acceptă păzerile politice ale lui, adică ale lui Maniu.

Vaida — având un aspect și fiind un bărbat cu mult mai mândru și ambițios — nu s'a putut, dar nici nu s'a gândit să facă ~~astfel~~ de Canossa.

Cu aceasta între ei doi s'a terminat pentru ~~tot~~deauna prietenia politică.

Activitatea politică de aci încolo a tot mai mult

tatonări, dar în totul i-se punea în față - Comunicatul P.N.T. și pe urmă și Suveranul îi vorbea altfel, așa, că nefiind se face - la alegerile (liberale) generale - a candidat pe lista liberalilor - din care motiv mulți prieteni de ai lui - l-au părăsit. —

— : —

Îmi se amintește - ceeace mi-a scăpat, că Maniu în cuvântarea după discuțiile afirmate în chestia programului - de care am vorbit mai sus - în sinteza, care a făcut-o și ceeace ne-a surprins pe alocuri din gu- [illegible], a [illegible]: lumea merge înainte și poate să sosească momentul, ca să facem și etatizări la unele industrii; Acest moment încă n'a sosit.

Aceasta îmi este declarația mea dată - liber.

Emil Hațieganu

Declarație.

Subsemnatul Hațieganu Emil născ. 9 Decembrie 1878 în Comuna Tritenii de jos, județul Turda, fiul lui Ioan și Aurelia ambii decedați; fost șef de resort la Justiție și Codificare în Consiliul Dirigent, ales de către Marele Sfat Național la 2 dec 1918 în Alba-Iulia; f. subsecretar de stat în Ministerul Justiției în 1930; fost Ministru al Muncii Sănătății, Ocrotirilor Sociale și Educația Poporului în 1930. În trecut-am făcut politică în Partidul Național Român din Ardeal și apoi național-țărănistă cu domiciliul Cluj, str. Șincai 9.—

<u>Întrebare.</u> Care a fost forma de organizare a Partidului Național-Țărănesc?

P.N.Ț. în organizarea lui ținând cont de sensibilitatea provinciilor alipite, a avut organizarea astfel construită, încât a avut organizarea Centrală, forul suprem și pe urmă organizarea pe provincii.

Organizarea Centrală avea sediul în Bucu-
rești, unde avea și Secretarul general, care
făcea parte din aceasta.
Organizarea centrală se compunea din un
președinte, care era președintele partidului, și
ținând seamă de ramura fostă țărănistă - avea
și un vicepreședinte. Aceste 3 persoane for-
mau așa zisul Birou, care se îngrijea de cores-
pondență, de avizuri, de invitări la ședințe etc.
Președintele a fost I. Maniu, vicepreședintele
Ion Mihalache. Secretarul general nu era o per-
soană stabilă, se alegea din când altul și altul după
cum erau împrejurările. Ultimul a fost: N. Penescu.
Organizarea centrală avea apoi Comitetul
executiv al partidului, care se compunea din
un număr oarecare (numărul nu era fixat)
parte aleși de Comitetul Central general, parte
se compunea din foștii miniștri:-
Al treilea organ central era Comitetul General
Central, care se compunea din deputații, din
șefii, respectiv președinții județeni ai P.N.Ț.
și câtiva 1-2 aleși de județe pentru acest organ
Central. Acest Comitet general central era forul
suprem, care după referatele biroului, Comitetului
executiv, și secretarul general - decidea în toate

chestiunile de cea mai mare importanţă, hotărîtoare pentru partid. Vota programa partidului; decidea atitudinea partidului în Parlament şi ţinuta partidului în toate importantele chestiuni.-

Comitetul General central - nu avea şedinţe cu termene fixate în mod ordinar, ci se convoca după cum era nevoie de a decide în unele chestiuni - care prin importanţa lor întrec atribuţiile biroului şi Comitetului executiv central, care rezolvă chestiuni curente, execută hotărîrile Comitetului Central general etc.

Organizaţia pe provincii

Organizaţia pe provincii se împărţea în 2 secţiuni: I Transilvania şi Banat şi II Vechiul Regat.

Pe mine m-a interesat mai mult organizaţia I, care avea forma organizaţiei centrale. Avea un preşedinte, care era I. Maniu, apoi 2 vicepreşedinţi aleşi de org Comitetul general al Provinciei; avea III un comitet executiv provincial ales de Comitetul general provincial din câţiva membrii, şi apoi avea IV) un comitet general provincial, din care făcea parte deputaţii,

sau foști deputați din ultima sesiune, șefii — 78
președinții pe județe a partidului și persoane mai
marcante, fiindcă acest comitet nu avea nu-
mărul din care se compune — fixat.
Avea în frunte un secretar general provincial, care
ținea corespondența și făcea avizările necesare
din ordinul organizațiilor centrale. Făcea cores-
pondența cu centru și organizațiile județene pro-
vinciale.—
Aceasta era organizația centrală provincială.
Comitetul general provincial era convocat la
trebuință, când trebuia să ia vreo atitudine în
chestiunile provinciei respective.
Președintele, Comitetul executiv și secretarul ge-
neral provincial — se îngrijea de candidările
de deputați, senatori — și decide în controversele ivite
și hotăra în mod definitiv lista de candidați al
partidului pentru județele respective.—
Spre acest scop — președinții județeni, cu candidații
respectivi era convocați la Cluj — sediul organizației
provinciale, unde în organele de mai sus își
exprimau părerile și își făcea propunerile.—
Organizațiile provinciale — V. Regat — nu
le cunosc, dar erau în statute la fel

reglementate. N'aş putea afirma cu exactitate dacă Basarabia avea separată organizaţia provincială, sau nu, dar toate erau la fel reglementate, aşa că cunoscând organizaţia provincială a Transilvaniei, se cunosc şi celelalte organizaţii provinciale.–

Organizaţia pe judeţe

Organizaţia pe judeţe avea:

I un preşedinte
II 2 vicepreşedinţi
III. Comitet executiv
IV. Comitetul general judeţean.–
V. secretar

Preşedintele era ales de către delegaţii organizaţiilor comunale. Aceasta era regula statutară, însă această regulă era în desuetudine, fiind organizaţiile comunale nu trimiteau delegaţi, sau sosea la alegere numai aceea pe care candidatul la preşedinţie îi transporta la Centru, în Cluj. Preşedintele era persoana de încredere a preşedintelui P.N.Ţ. şi pe cine îl agrea el, acela era ales, de cei prezenţi, sau şi fără aceia.–

Vicepreşedinţii tot la fel erau aleşi, din candidaţii organizaţiei centrale provinciale.

Asemenea şi Comitetul executiv, din care făcea parte

deputaţii aleşi, sau care au fost aleşi în ultima sesiune.—

Organele principale judeţene era preşedintele şi secretar. Ei conducea convocând la trebuinţă şi Comitetul executiv. Comitetul general provincial era convocat când trebuia să facă candidaturile de deputat, senatori şi când trebuia să-şi dea părerea în unele chestiuni, care apoi vor fi trimise organizaţiei centrale - pentru a cunoaşte spiritul din provincie, respectiv din judeţe.

La noi în Ardeal şi Banat organizaţiile judeţene totdeauna s-a format din oameni, bărbaţi vrednici, luptători pentru neam şi ţară, încât aceşti oameni prin vrednicia lor s-au impus, şi ei nici nu s-ar fi supus votului, care ştie orice om politic cât este de capricios, şi mai seama să se supună votului unor oameni de perfectă bunăcredinţă dar necunoscători ai vieţii politice.— De aceea un şef-preşedinte de organizaţie într-un singur caz-a plecat din acest post, când ori a demisionat, ori a plecat din partid.

Organizațiile comunale

Acestea erau organizate la fel - ca cele județene.
In Ardeal și Banat până la fuziunea cu
Țărăniștii - n'am avut organizații statu-
tare comunale. După concepția politică
de până atunci - toată lumea aparținea Parti-
dului Național Român. Inceputul de organizații
statutare comunale s'a pornit cu intrarea în
Ardeal și Banat al Partidelor din Vechiul Regat,
Liberali și averescani, cari și-au format
organizații comunale statutare, după statutul
partidului lor.
In 1930-31 intrând la șefia partidului I. Mihalache
primul act al lui a fost disolvarea tuturor orga-
nizațiilor județene și făcând noi alegeri.
Motivul acestei dispozițiuni - până astăzi -
nu l'am înțeles și nu-l voi înțelege.
La noi în Ardeal și Banat a produs o adevărată
degringoladă, zăpăceală.
Aici aveam organizații județene vechi, cu
oameni probați.
Cu dispoziția de mai sus - toate au fost date pe dos.

Au pornit ~~tot~~ fel de oameni să ajungă în conducere. Și-a adus cu ei țărani la rost, care n'avea nici idee - de ce-i vorba.

Așa, că a trebuit să ducem o adevărată luptă - ca să nu se destrame organizațiile noastre vechi și probate.

Mai mare rău ne-a făcut dispoziția centrului cu Mihalache, ordonând organizația electorală și pe sate. Cine cunoaște firea și ambiția țăranului - știe, că la ce aduce o astfel de alegere. Toți voia să fie președinte etc. etc. - până când în trecut avea P.N.R. omul de încredere și cu prestigiu în comună, după care se lua comuna în alegeri. Dar alegerea trebuia făcută și atunci, ca rezultat final ne-am trezit, că noi prin aceste alegeri - am organizat în comună partidul politic contrar - fiindcă ce-i nemulțumiți imediat au fost prescriși de contrarii politic și aleși ei de președinți etc.

Pe urmă org. comunale s'a mai selecționat de către ei înșiși - reașezând pe cei vrednici, dar nici astăzi nu cred, să existe organizații comunale perfect organizate - ca existând din trecut.

Dedicația

Arătați-mi toată părerea mea - lărgit

Emil Hațieganu

Declarație

Subsemnatul Hațiegan Emil născ. 9. Dec. 1878, comuna Tritenii de jos jud. Turda, fiul lui Ioan și Aurelia ambii decedați; fost Șef de resort la Justiție și Codificație în Consiliul Dirigent, ales din Marele Sfat Național la 2 Dec. 1918 în Alba Iulia; și subsecretar de stat în Ministerul Justiției 1930. Fost Ministru al Muncii, Sănătății, Ocrotirilor Sociale și Educației Poporului în 1930. In trecut am făcut politică în Partidul Național Român din Ardeal și apoi național-țărănist. Cu domiciliul Cluj, Strada Jokai 9.

__Intrebare.__ Care a fost elementele din conducerea Partidului Național țărănist. (Schema de organizare.)

In Partidul-Național român din Ardeal și Ba-
nat - înainte de Unirea din 1918 - nu exista
o organizație specială, constituită prin
alegeri speciale pentru acest scop - ci era avea
o organizație proprie. Avea președintele
ales de către ce-i prezenți la o confătuire
mai mare, cum a fost cea din Miercurea Si-
biului în 1881. Președintele ales pe viață
de către cei prezenți, și-și compunea oamenii
cu carora lucra în chestiuni politice
și acesta era Comitetul Național al Partidului
N. Român. Comitetul Național a avut membri
marcanți - de cari ne aducem aminte: era
Iuliu Coroianu avocat din Cluj, care se spune,
că el a compus Memorandul pentru care a
fost condamnați în 1894 la Cluj de către Tribu-
nalul Cluj: Ioan Rațiu, I. Coroianu, Teodor
Mihali și încă 2-3 ~~de~~ a căror nume îmi scapă.
După intrarea în activitate a P.N.R. -
deputații aleși: Teodor Mihali, I. Maniu, Aurel
Vlad, Vasile Lucaciu, protopopul din Brad:
Dămian, Alex. Vaida, - ~~toți~~ erau din oficiu
așa zicând, membrii al Comitetului Național.

Dupe moartea lui Ioan Rațiu – a fost ales
președinte național George Pop de Băsești,
care a prezidat și Marele Sfat Național din
Alba-Iulia la 2 Dec 1918 și care și-a depus
mandatul de președinte cu această ocazie,
văzându-și visul – Unirea cu V. Regat –
împlinit.

Din Comitetul Național al P.N.R. a făcut
parte V. Goldiș, Ioan Suciu, Aurel Lazar
cei 2 înainte din Arad, Lazar avocat în Oradea.

Comitetul Național Român – avea sediu
la Arad, unde apărea și ziarul „Românul"
înainte de 1918 – redactat în mărita tipogra-
fie a partidului – de către Vasile Goldiș – fost
profesor la Brașov, și un bărbat cu frumoase
cunoștințe. Se afirmă, că el a compus și
textul hotărîrilor dela Alba-Iulia 1918.

Pe lîngă Comitetul Național – mai era un organ:
Clubul deputaților P.N.R. – cu președintele
Teodor Mihali deputat de Ileanda-mare, județ
Someș și avocat în Dej. In acest club se discu-
ta și decidea atitudinea P.N.R. în Dieta din Buda-
pesta, el desemna – vorbitorii la anumite
texte de legi, ce interesa neamul Românesc.

Cu hotărîrile dela Alba-Iulia — P.N.R. şi-a primit o altă formă de conducere.—

În locul Comitetului a intrat „<u>Consiliul Dirigent</u>" ales de Marele Sfat Naţional — Camera Transilvaniei şi Banatului — pentru conducerea cu drept de <u>legiferare</u> al Ardealului şi Banatului.

Din acest Consiliu Dirigent a făcut parte: I. Maniu ca preşedinte, Ştefan C. Pop (pe urmă sub P.N.Ţ. la guvern preşedintele Adunării Deputaţilor), Vasile Goldiş, Aurel Lazăr, Valer Branişte, Octavian Goga, Vasile Lucaciu, Ioan Suciu, Aurel Vlad, subsemnatul (ca cel mai tîner şi care până atunci n'a luat parte în politică, fiind magistrat), pe urmă 2 Social-democraţi, Ion Flueraş şi Jumanca.

Având dreptul la cooptare, a mai fost cooptaţi în Consiliu: Mihai Popovici şi Tiberiu Brediceanu, ultimul la arte, teatre, muzică.

Consiliul Dirigent a funcţionat dela 2 Dec 1918 până în 1920, când a fost dizolvat de către Guvernul Averescu.—

Cu alegerile de deputaţi din 1918 P.N. Român

-a intrat in politica Țării întregite și-a început
și frământările.

Cu venirea la Guvern a Generalului Averescu
a părăsit partidul N. Român Vasile Goldiș din
Arad – un marcant membru al Partidului; a
mai părăsit partidul prof. univ. Ioan Lupaș
dela Cluj, care într'un apel către Ardeleni, pe
care îi sfătuiește să-l urmeze – termină
apelul cu „carpe diem" – adică culege fructul
zilei. A mai plecat din partid: avocatul Ioan
Lucaci f. deputat pe vremuri; o asemenea mar-
cantă persoană, care a făcut parte din Consiliul Diri-
gent – la resortul propaganda;

Toți aceștia au părăsit partidul pentru fap-
tul, că n'au fost mulțumiți cu politica dusă
de I. Maniu, care din semne se vedea, că merge
spre o opoziție de lungă durată; ori ei – cei
plecați – au fost de părerea, că opoziția să
fie de-ajuns, ce'a făcut sub unguri, sub români
lucreze la guvern, și în partidele din țară.

Cu toate plecările acestor bărbați cu nume – din P.N.R
– foarte puțini i-a urmat; organizațiile județene
au rămas neclintite de acest curent.

Intre timp a intrat alții în partid, așa că golurile
s'a completat.

Au intrat în partid: Iorga, Argetoianu, Cantacuzino, dintre takiști: Mironescu, Const. Angelescu, care a fost subsecretar de stat, guvernator al B. Naționale sub guvernul P.N.Ț. Toți, care erau contrarii lui Averescu – toți au intrat în P.N.R. și mai târziu în P.N.Ț. Ședere în partid a lui Iorga și C. Argetoianu a fost una de scurtă durată. N-au fost mulțumiți cu conducerea lui I. Maniu, care nu dădea speranță la repede venire la guvern. Cei vizați – așteptau să guverneze nu să stea în veșnică opoziție. –

Cu fuziunea național-țărănistă au intrat alte elemente în partid, care a displăcut celor de mai sus, care erau obișnuiți cu Take Ionescu, Nicu Filipescu, P. Carp – ori elementele din grupul țărăniști erau oameni de provincie, fiind și oameni de seamă cultura. Era Ion Mihalache, Căpățineanu din Olt, Berbecaru secretarul part. țărănist, apoi Dr. Nic. Lupu, cu oamenii lui, ni fim prof. Costăchescu dela Iași, un om foarte vrednic și înțelept, care cu venirea la guvern al P.N.Ț. a fost numit Ministru al Instrucțiunii. A mai făcut parte din țărăniști și C. Stere ideologul partidului.

C. Stere din primul moment a devenit o ghiulea grea
pentru P.N.Ţ. – fiind acesta atacat de lume – mai
cu seamă de liberali – pentru atitudinea lui din
cursul războiului din 1916.
Iuliu Maniu nu l'a văzut cu ochi buni; deşi a căutat
să atenueze atacului contra lui – când Stere în
parlament, la verificarea alegerii lui de deputat în
Basarabia – a fost atacat vehement de liberali
cerându-i-se anularea alegerii, Iuliu Maniu s'a
ridicat şi a ţinut o cuvântare de apărare, încât Stere
a scăpat de anularea alegerii sale.
Atacurile contra lui Stere însă n'au încetat.
La Teatrul Naţional serbându-se actul Unirii Ba-
sarabiei cu V. Regat, de cuvântător sărbăto-
rea a fost desemnat C. Stere. Când însă Stere
s'a prezentat pe scenă, generalii prezenţi în
loge – între care îmi aduc aminte de Petala,
şi generalul care a condus armatele româ- (Mărdărescu)
ne în Budapesta, ostentativ au părăsit
lojile în mod protestatar, ceeace i-a
făcut un mare rău P.N.Ţ.
Văzând C. Stere, că nu este persoană agreată în
partid, a plecat din partid, scoţând [illegible]

o broșură, în care îl persiflează pe Maniu,
pe „Domnul Președinte." —
La țărăniști le-a părut rău, că a părăsit partidul,
membrii cei mulți ai partidului s'a bucurat,
că în urma lui Stere avea numai neplăceri
și încurcături politice. —
Neam bucurat mai cu seamă – ardelenii din
partid, care cunoșteam – din ziarul lui
– care ajungeau în Ardeal câte-un exemplar și care
ne cauza inimă rea, văzând atitudinea lui –
Contrară cu opinia publică a Țării Românești;
și a întregului neam românesc. —
Un caz – respective simptom – pe care tre-
buie să-l subliniez – este, că după retra-
gerea guvernului naț. țărănist – întrun inter-
val de câțiva ani – toți, aproape toți
miniștrii, care au luat parte în guvern
– pe rând au demisionat, părăsit, respectiv ieșit
din partidul naț. țărănist, din diferite motive.
La cei mai tineri motivul principal a fost, că în
urma neînțelegerii Regelui Carol II. cu Maniu
se prevedea o opoziție de lungă durată;
și ca Regele va iesi învingător – fiind tiner,
iar Maniu bătrân.

Astfel au ieşit din partid, respectiv părăsit partidul N.Ţ.

1, Mironescu f. primministru, care după demisia lui – nu s'a mai arătat în partid.

2. Alex. Vaida-Woevod f. primministru – considerat ieşit din partid – prin Comunicatul P. N. Ţ.–

Miniştri:

1. Aurel Vlad – din Orăştie – Ardeal.
2. Sever Dan ardelean.
3. Gen. Alevra.
4, Potârcă Virgil
5. Voicu Nițescu ardelean
6. Costică Angelescu
7. D. R. Joanițescu
8. Ed. Mirto
9. Călinescu
10. Ralea
11. Ghelmegeanu
12. Juncan.

In total deci 13 f. miniştri, care au jucat un rol în partid, şi cari au fost oameni de conducere – au părăsit partidul – înainte de desfiinţarea partidului la 1947.

In urma acestui caz extraordinar în viaţa unui partid, P. N. Ţ. a rămas sărăcit de bărbaţi conducă-

tori și dacă totuși s'a menținut — este grav, că massa electorală a partidului — țărănimea — n'a ținut cont, poate nici n'a știut de toate acestea — având la perfectă încredere în persoana și prestigiul lui Maniu. —

In urmă — și județele, respectiv organizațiile județene au rămas neatinse de aceste trecări — depășire din partid, totuși aceasta mare ruptură s'a resimțit în partid, încât Maniu la compunerea guvernului din 1944/45 a trebuit să recomande de miniștri — din partea partidului N.T. persoane — din imediata apropierea lui, persoane, care până atunci nu erau candidați de miniștri.

Trecând la alt capitol: Comitetul executiv al partidului, țin dintrium început să fixez, că eu din comitetul activ n'am făcut parte, din mai multe motive — personale ale mele.

Eu eram cu domiciliul la Cluj: prof. universitar, ~~și~~ în 2 rânduri am fost ales decanul Fac. de drept, iar în 1928/29 când a intrat la guvern P.N.T. eram ales — de Rectorul Universității din Cluj — posturi, care îmi ocupau ~~tot~~ timpul, încât nu prea puteam lipsi din Cluj, și dacă lipseam — câteva zile ținea aceasta lipsă.

In consecință în Comitetul executiv al P.N.Ț., de regulă erau aleși membrii din București, care oricând puteau fi chemați la ședință.

In 1946 - luna Ianuarie, când trebuia P.N.Ț. să facă propuneri pentru a fi numit ministrul delegat în urma Conferinței din 1945 dela Moscova - și în urmă fiind respinse unele propuneri individuale - Comitetul executiv al P.N.Ț. a hotă-rît să trimită lista membrilor din Com. executiv - cineva, nici azi nu știu cine - m'a pus și pe mi-ne pe listă; ceeace unii membri activi au excepționat. Faptul acesta spunând, că Hațieganu nu e membru al Com. executiv; dar lista plecase și nenorocul a căzut asupra mea, că eu am fost propus delegaților celor 3 mari puteri pentru a fi numit ministru.

In 1946 înainte de alegeri - în casa lui Penescu secretarul general al P.N.Ț. - s'a ținut o ședință a Com. executiv, la care și eu am fost invitat, ca ministru activ.

In această ședință - la propunerea lui Maniu - au fost cooptați - ca colaboratori intimi allui: A. Leucuția Dr Virgil Solomon și Emil Ghilezan, și în fine s'a propus și cooptarea mea în acea ședință, în care nu s'a discutat altceva, decât chestiunea semnului electoral pentru alegerile generale.

În aceasta ședință a luat parte: Maniu, Mihalache
N. Penescu, Eu, Dr Solomon Virgil, A. Lencuția
și Emil Ghilezan. Adeca 7 membri — formau în
acest moment Com. executiv.
Țin să amintesc, că nu juca Com. executiv un
rol atât de important, ca în alte partide. Rolul
îl avea Maniu și Mihalache, cari se înțelegea
și numai pentru forme așa zisă statutară — trecea
și prin ședința comitetului — ceeace hotăra cei
doi primconducători.—
Eu eram departe de capitală — de aceea nici nu
țineam la această distincție de-a fi membru în
Comitetul executiv al P.N.Ț.
În secția Transilvania — era președinte Maniu, vice-
președinți: I. Mihai Popovici, iar al II lea vicepre-
ședinte la 1946, ca număr am fost ales eu — de
către membrii ardeleni al Comitetului General, care
a fost convocat pentru 1946 — înainte de alegeri ge-
nerale — la București. O alegere nu tocmai statutară,
fiindcă alegerea trebuia făcută de către cei din pro-
vincia Transilvania-Banat.
Eu — fiind foarte ocupat la Cluj — și ținând la vorba
— respectiv proverbul, că „decât orice vorbă = mai
frumos vorbește fapta" — m'am ferit de vorbăreți
și taifasuri, obiceiurile în politica la noi în țară.

Nici la ședințele camerii n'am prea luat parte, decât în timpul, cât am fost vicepreședinte al ei. În 1928/29 cât a fost Maniu prim-ministru — am luat mai puțin parte în Adunarea deputaților — pentru care fapt Maniu a apprehendat, dar în acel timp eram Rectorul Universității" un post foarte important și țineam, că aci trebuie să-mi fac datoria în primul rând — nu să-mi pierd vremea în altă formă.

Stând astfel lucrurile, eu nu m'am interesat de organizația partidului din V. Regat și puțini oameni cunosc mai deaproape. În 1946 când după 5 ani de absență din țară (Dictatul dela Viena 4 ani și 1 an închisoare și internare în Ungaria) abia am mai cunoscut oameni noi din org. P.N.Ț din V. Regat, ce-i bătrâni ne mai arătându-se. Și la noi în Transilvania s'a produs la fel schimbări.

De cari i-mi aduc aminte — iată șefii organizațiilor județene și oamenii mai activi din județele respective:

1) Brașov — avocat Aron Lucin
2.) Făgăraș — medic Dr Aurel Dobrescu.
3.) Sibiu: avocat Jeronim Steichiția
4. Odorhei: Dr Virgil Solomon medic
5- Târnava mare: Serdici (din proc. Maniu
6. Târnava mică: actuarom av. Boila (fără aderenți)

7. Alba: av. Ioan Pop
8. Someş – fără preşedinte. Activi avocaţii Micşa şi av. Cureu.
9. Năsăud: Dr Leonida Pop, activ Dr Buta avocat
10. Maramureş: Ilie Lazăr (prot. Maniu)
11. Satumare: fără preşedinte, activ av. Mărcuş
12. Sălaj: fără preşedinte: lucrează av. Ionel Pop din Cenl Silvaniei.
13. Bihor: preş. Dr Rozvan Teodor.
14 Cluj: E. Hatieganu
15. Arad: Dr. Lencutia
16. Timiş-Torontal: Sever Bocu
17 Caraş: fără preşedinte.
18. Severin: preş. Emil Ghilezan
19. Hunedoara: fără preş. încredinţat cu conducerea Ilie Lazăr.

Ţin se accentuez, că dela 1930 încoace – foarte puţin s'a ocupat conducerea partidului cu organizaţiile judeţene – iar contact nemijlocit cu ele nu s'a luat aproape de loc.

Generaţia Unirii – cum s'a zice bătrânii" aproape toţi au decedat. Din Consiliul Dirigent ales de Marele Sfat Naţional la 2 Dec 1918 la Alba-Iulia din 12 – dacă mai sunt în viaţă 3-4, şi acest număr e nesigur.

Tot astfel s'a întîmplat și cu bătrînii șefi județeni,
iar noi luptători și de seamă — în urma stagnării
activității partidului — nu s'au remarcat și nici
regăsiat, încât nici nu-i sunt cu numele cunoscuți
că bărbați de seamă.
In Vechiul-Regat s'a făcut schimbări și mai
mari — după cum auzirem în 1946. Șefii județeni
erau miniștrii, cari după cum am arătat — mai
toți au demisionat, iar în locul lor cine s'a ales —
nu știu. E posibil, că sunt deputații aleși în
1946; ei sunt președinți, pe nume nu-i știu —
neluând parte activă în parlament. Lista de-
putaților se poate găsi la Camera Deputaților.
De 2 știu numai: Căpățineanu, membru vechiu
din Slatina-Olt și av. Anghel din județul Bu-
zău.
Rol important — membrii P.N.Ț. — n'a jucat. Rolul
important — l-a jucat miniștrii, ca Madgearu,
Mirto, Călinescu, Ralea, Ghelmegeanu, Mihai
Popovici, ca ministru de finanțe,
Elementele de conducerea P.N.Ț. —
au fost miniștrii ieșiți din partid în
număr de 12. Dintre membrii partidului
— în afară de miniștrii — nu s'a remarcat
nimeni, —

Aşa a fost alcătuirea partidului, că înafară de cei mai deaproape – adică miniştrii – ceilalţi nu pot lua parte în discuţii, fără prealabila aprobare a lui Maniu şi ministrului respectiv pe care îl interesează chestia.
Spre a asigura disciplina – s'a hotărît în 1928 după alegerile generale, ca fiecare deputat trebuie să iscălească în bianco – demisia lui şi să pună acest act la dispoziţia conducerii P.N.Ţ, ca acesta dacă este cazul, că deputatul nu se supune – să-l demisioneze.
Această dispoziţie a stârnit multă vâlvă în partid, dar nu s'a executat. A fost aspru criticată şi de opoziţie.

Aceasta este declaraţia mea olografă.

Hațieganu Emil

Capitolul V

Declarația

Subsemnatul Hațieganu Emil născ. 9 Dec 1878, comuna Triteni de jos județ Turda, fiul lui Ioan și Aurelia, ambii decedați, fost șef de resort la Justiție și confesiuni în Consiliul Dirigent ales de Marele Sfat Național la 2 Dec. 1918 în Alba-Iulia, f. subsecretar de stat în Ministerul Justiției 1930, f. ministru al Muncii, Sănătății, Ocrotirilor sociale și Educației Poporului 1930. Eu totdeauna am făcut politică în Partidul Național Român din Ardeal și apoi Național-Țărănesc, cu domiciliul, strada Șincai 9. Cluj

<u>Intrebare</u>. Cine au fost principalii organizatori și ideologi ai Partidului până în 1944 și după această dată.

<u>Răspuns</u>.

Țin dintr'un început să accentuez, că eu din 1936–38 n'am făcut parte din P.N.Ț — fiind considerat de către Partid

ca unul, care prin faptul, că nu aprobam întru toate programul Partidului – ieşit de bună voie din partid. Ceeace accentuam eu şi prin care – difeream de program, că eu spuneam, ca să se dea mai mare sprijin în viaţa economică a ţării elementului românesc, ca element alcătuitor de stat.

In 1938 am revenit în partid şi am fost reprimit, însă parte activă n'am luat în partid.

In 1940 după diktatul dela Viena – dintre fruntaşii minorităţii în front – eu singur am rămas în teritorul atribuit prin acest diktat Ungariei şi am stat până 1944 la 12 Sept, când la Cluj dela domiciliul meu, Str. Şincai 9 – am fost ridicat de poliţia SS. germană, arestat şi în altă zină – 13 Sept 1944 cu escortă militară compusă din 3 soldaţi germani, am fost transportat cu trenul la Budapesta, unde am fost închiat în închisoarea poliţiei germane (Deutsche Polizeigefängnis) din str. Gyorskocsi utca, unde am stat până în luna octombrie, când am fost predat poliţiei ungare, care m'a dus în oraşul Győr – la peste 100 km depărtare de Budapesta, unde am fost internat şi pus sub supraveghere poliţiei ungureşti în acel oraş. In internare am stat până în 1945 aprilie, când oraşul a fost ocupat de

de trupele ruso-sovietice și astfel și eu am scăpat de internare. La finele Aprilie 1945 cu un tren militar-român care repara podurile stricate de nemți, din Győr am plecat spre Budapesta. La Budapesta m'au dat jos din tren și am așteptat circa 10-12 zile să găsesc vre-o ocazie de-a pleca mai departe spre Cluj, domiciliul meu. Plecând cu permisie pentru sărbătorile Paștelui un ofițer din Vâlcea — cu drumul peste Cluj — m'a luat și pe mine în camionul lui și astfel la finele lui Aprilie 1945 am ajuns acasă la Cluj.

Astfel din anii 1936-1938 și 1940 - 1945 lipsind din țară și neluând parte în acțiunea P.N.Ț. — nu cunosc activitatea partidului N.Ț. Din auzite (mi-s'a spus), că din 1938 — fiind activitatea politică în țară tulburată (cu guvern Gigurtu și diktatul dela Viena, apoi Goga-Cuzistii, și în fine cu Intervenția conducătorii) P.N.Ț. a fost numai în expectativă, parte activă în politică — n'a dezvoltat.

Ceeace știu — este deci dinainte de 1936, fiindcă în 1938 când am reîntrat în Partid la alegerile generale n'am mai candidat ca deputat, nevoind să tulbur planurile oamenilor care au stat în partid în absența mea.

În 1945 finele lui Decemvrie am plecat şi sosit la Bucureşti; când în fruntea guvernului era d. Petre Groza cu Partidul Muncitoresc român, iar P.N.Ţ. era în pregătirea propunerii candidatului pentru a fi numit Ministru în temeiul Conferinţei dela Moscova.-

În alte declaraţii am arătat pe larg cum s'a petrecut cu această candidare, şi cum am ajuns eu să fiu numit în Januarie 1946 Ministru, delegat din partea P.N.Ţ.-

Despre organizatori principali — din întrebare puse — se poate deci vorbi numai din timpul după fuziunea P.N.Român — cu Partidul Ţărănist din V.Regat.

Înainte de această fuziune — P.N.Român — reprezentând totalitatea românilor din Ardeal - şi Banat, şi fiind singurul partid ardelean — n'a avut nevoie de organizatori şi ideologi, ceeace se făcea pentru partid, era propagandă cu ocazia alegerilor din partea candidaţilor de deputaţi, fiind şi unul şi altul la fel.

În Ardeal şi după fuziune — a rămas aceeaşi situaţie. Toate erau la fel şi propagande ce se făcea se îndoite din partea candidaţilor cum se purtau şi cum care situaţia din judeţ — deferit

pe judeţe, având fiecare parte altă şi altă pretenţiuni, aşa, că de ideologie nu se poate vorbi - în înţeles politic. Ideologie era, că P.N. e partid românesc şi că românii să fie şi aşteapte cu românii.

După fuziune cu ţărăniştii din V. Regat — propagandă pe bază ideologică la ei se făcea dar şi la ei numai la început, pe urmă şi ei au intrat pe făgaşul nostru, convingându-se că ideologia nu-i pentru ţărani, dar nici tocmai tare pentru intelectuali.

Ideologul mare şi susţinut de ţărănişti a fost Const. Stere, care după cum îmi amintesc a şi scris o broşură în direcţia aceasta, dar broşura lui nu s'a răspândit, el, ca persoană nefiind agreată de către români - pentru atitudinea lui din 1916 - când propaga războiul contra Rusiei, cu care România avea tratat de-a lupta împreună contra puterilor centrale.

S'a mai scris o broşură de către Ion Mihalache cu titlul „Stat ţărănesc". Nici această broşură n'a avut rezultat şi n'a fost binevenită de P.N.Ţ. — fiindcă majoritatea membrilor din Partid era de părerea, că nu stat ţărănesc, ci stat românesc trebuie creat după unire.

După cum i-mi mai amintesc — înainte de 1928 (anul nu-mi vine în minte) Mihalache a mai convocat pe unii din partid, mai apropiaţi de ideologia lui — la Câmpulung-Muscel, unde într'o vară — s'a ţinut şi făcut cu ei — o şcoală ţărănistă, căutând să-i îmbibe cu ideologia ţărănistă, adică cu Statul ţărănist.
Nu ştiu, să fi luat parte şi Ardelenii. Dacă a luat parte — a fost numai [illegible] şi un ţăran fără pregătire politică. La ~~tot~~ cazul — nici de astă şcoală n'a dat nici-un rezultat pozitiv şi chestiunea Statului ţărănist s'a confundat în neant, rămânând în general programul Partidului — ca linie de conduită a P.N.Ţ., despre care program am făcut declaraţie în altă parte.
Ideologi ai partidului pot fi deci fixaţi — C. Stere şi Ion Mihalache, dar fără a produce în partid o schimbare în linia de conducere a Partidului. Stere pe urmă — a şi părăsit partidul, editând o broşură în care critică de Maniu şi-şi apără conduita lui — cât a vreme a stat în partid.
Eşirea lui Stere din partid a fost regretată mult de ţărănişti — fiind el singur — omul pregătit

și științifice (prof. universitar la Iași) pentru susține o teză ideologică.-

După plecarea lui Stere — lumea țărănistă din V. Regat — a renunțat la ideile ei, liniștită — acceptând programul P.N.Ț. așa cum el a fost alcătuit.-

Am arătat, care a fost situația — până în 1944. După 1945, adică din 1946 începând — de când a fost numit Ministru și General d. Petre Groza — partidul propriu-zis n'a activat politicește — făcând numai memorii și plângeri către guvern, pe care eu le prezentam miniștrilor, și Primului Ministru.-

Ca Organizator s'a prezentat în trecut președinții organizațiilor județene cu organele lor și aceștia numai pe vremea alegerilor, dar partidul organizatori speciali, care au mijoace niciodată partidul n'a avut.

P.N.Ț. — fiind un partid al maselor țărănești și bucurându-se de simpatia și aderența lor — d'aceea n'a pretins organizatori speciali, mișcători de masse, țăranii locuind în satele lor — era și imposibil să le cerceteze pe toate,

iar când erau convocați să mare adunări
— cum a fost adunarea dela Alba-Iulia
— din 1928 — vorbea maselor cine apuca și
nu făcea altceva — decât critica guvernului și
cerea demisia lui, așa că ideologia nu se făcea,
că nici nu era acesta scopul — pentru care țăranii
erau convocați, ci pentru demonstrație contra
guvernului liberal prezidat de către Vintilă
Brătianu

Dacă e mai necesar să amintesc — și dacă
se pot numi ideologie — sunt declarațiile
lui Maniu — la diferite ocazii, la întruniri
etc, că P.N.T. vrea să instaureze în țară
o altă politică, care se află la bază:
<u>morala creștină.</u>

Structura P.N.T., astfel trebuie concepută
— după cum am arătat-o mai sus — și atitudi-
nei maselor țărănești — nu trebuie atribuit
vre-o organizație specială, cu organizatori ini-
țiați și ideologie directă pentru ei. —

Aceasta îmi este declarația mea liber-
făcută.

Hațieganu Emil

Declarație

Subsemnatul Hațieganu Emil născ. 9 Dec 1878 comuna Tritenii de jos, jud. Turda. fiul lui Ioan și Aurelia ambii decedați; f. șef de resortul Justiție și Codificație în Consiliul Dirigent ales de către Marele Sfat Național la 2 Dec 1918 în Alba-Iulia. f. subsecretar de stat în Ministerul Justiției 1930, f. ministru al Muncii, Sănătății, ocrotirilor sociale și Educația Poporului 1930. In trecut am fost politician în P. N. Român și apoi național-țărănist. Cu sediul în Cluj, str. Șincai 9.-

Intrebare: Despre metodele de ~~lucru~~ muncă în interiorul partidului.-

Răspuns: Lucrările, care trebuia făcute — se pregătia de către Biroul partidului, secretarul general al Partidului — apoi se îngrijea, ca proectele să fie comunicate organizațiilor județene. Președinții organizațiunii județene

convoca apoi prin secretarul general județean — pe organele deliberative județene, cari discuta problemele puse la ordinea zilei, și după discuție pro și contra se da luarea hotărârea, care se cuprindea în scris și era trimisă centrului la București, Secretarului General Central pe întreaga țara.
Se întâmpla — mai rar — că anumite cazuri importante — cum era retragerea din Parlament, neparticiparea la încoronarea Regelui Ferdinand — se pretindea o hotărâre mai cu largă publicitate — atunci era convocat pentru tribunal la Cluj Comitetul General provincial. In aceste ședințe apoi președintele Maniu făcea un expozeu general al situației politice din țară, și a cazului în speță, pentru care a fost convocat Comitetul provincial și deschidea discuția.
La discuție luau de regulă cuvântul acei, cari înainte erau pregătiți și informați de Președinte, și pe urmă se da luarea hotărârea cuprinsă într-o moțiune.—
Așa al procedau și cei din V. Regat.

Materialul adunat despre lucrările provinciale era apoi supus spre decidere Comitetului General Central pe întreaga ţare şi hotărârile luate erau publicate în ziarele Partidului „Patria" dela Cluj şi „Dreptatea" din Bucureşti.

Aceasta era procedura de muncă în chestiuni importante, care interesau partidul în întregimea lui – formând linia politică, care apoi trebuia urmată şi respectată de toate organizaţiile statutare şi de membrii partidului. –

In chestiuni de mică importanţă – era de ajuns să fie adusă la cunoştinţa organizaţiilor judeţene – opiniunea biroului partidului din Centru.

Organizaţiile judeţene în cadrele statutare, cu organele lor proprii discuta chestiunile judeţene, care dacă puteau să aibă repercusiuni şi asupra altor judeţe – cu cunoaşterea centrului şi judeţelor interesate.

In orice caz preşedintele Partidului – căuta în toate chestiile importante să cunoască părerea

organizațiilor județene și separat al membrilor
mai importanți ai partidului, încât în toate
chestiunile ținea să fie apropiat — lucrând
de comun acord cu organizațiile statutare.
S'a putut constata, că în afară de unele
mici discuții asupra programului partidului,
unde a fost și s'a produs divergența, de care am
amintit în prealabila declarație — în general
toate ședințele organelor statutare ale Parti-
dului au lucrat totdeauna în pace și liniște și
în bună înțelegere, și perfectă armonie, mai
ales seamă în cele mai hotărîtoare chestiuni Par-
tidul s'a prezentat unitar. —

Aceasta-mi este declarația mea —
liber făcută.

Hațiegan Emil

Declarație

Subsemnatul Hațieganu Emil născ. la 9 Dec. 1878 în comuna Tritenii de jos jud. Turda, fiul lui Ioan și Aurelia ambii decedați, f. șef de resort la Justiție și Codificație în Consiliul Dirigent, ales de către Marele Sfat Național la 2 Dec 1918 în Alba-Iulia; f. subsecretar de Stat în Ministerul Justiției 1930. f. ministru al Muncii, Sănătății, ocrotirilor sociale și Educației Poporului 1930. In trecut am făcut politică după 1918 - când am intrat în politică, înainte fiind magistrat; pe urmă în politica P.N.Ț. cu sediul Cluj, Sincai 9.

Intrebare: In activitatea d-tale politică ce sprijin ai primit dela Partid, înainte și după 23 August, pe plan intern cât și internațional.

Răspuns:

Eu până în 1918 - octombrie, când s'a declarat prăbușirea Austro-Ungariei - am fost magistrat în Magistratura ungară: la Cluj: președinte de complet

la Tribunalul-Cluj. Declarându-se prăbuşirea Austro-Ungariei, ca român imediat şi din pornire proprie – am părăsit postul de magistrat (deşi aveam familie cu 3 copii mici!) şi am luat parte la constituirea în Cluj a „Sfatului naţional român" ales în calitate de vicepreşedinte, având vârsta de 40 ani. Constituit în Consiliu, respectiv Sfat naţional român – am început organizarea „gărzii naţionale" adică a românilor în formă militară – pentru a avea sprijin – fiind noi românii ca populaţie – în minoritate în Cluj.
Am organizat sfatele dimprejur, încât am avut ~~tot~~ prestigiul – în faţa minorităţilor – maghiari şi evrei – care şi ei se constituire în sfaturi. – Ivindu-se neînţelegeri în Sfatul naţional român – am ~~creat~~ comitetul Naţional, care avea atunci sediul la Arad – şi în urma hotărârii lor am fost eu desemnat ca preşedinte al Sfatului din Cluj:
În această calitate – hotărându-se de comitetul Naţional al P.N. Român – ţinerea adunării la Alba-Iulia pentru 1 Dec. 1918. am organizat românii din Ardealul de Nord – să primească trenuri gratuite spre A. Iulia.

Direcțiunea C.F. ungare – cu Direcțiunea din Cluj – mi-a pus la dispoziție trenurile adăugându-mi despre felul de plecare. Până la 1 Dec 1918 am luat contact la Dej cu f. deputat și președinte al Clubului deputaților români în Dieta din Bp. cu Teodor Mihali, unde din întâmplare – fiind rudă cu Mihali – l-am revăzut și pe Alex. Vaida, cu care ne-am sfătuit asupra momentului la Alba-Iulia – fiind deja pe vremea aceasta pericol a pleca – din partea Secuilor, care s-au înarmat și la Cluj au și tras asupra românilor omorând un student universitar.–

La Alba-Iulia în 30 Noemvrie 1918 – în preziua adunării – a fost o consfătuire prezidată de Maniu – asupra proectului de hotărâre ce are să-l dea Adunarea în alta zi.

Aici în aceasta seară – am făcut cunoștință cu oamenii fruntași ai P.N. Român.

În 2 Dec 1918 am fost ales și eu în Consiliul Dirigent – singurul, care mai înainte nu făceam politică activă – fiind aceasta interzisă magistraților în funcție.

~~Astfel a fost intrarea mea în P.N. Român~~

fără vre-o cerere, fără vre-o primire în Partid — fiindcă axa era atunci în Ardeal şi Banat, că fiecare român — prin naştere — face parte din partidul Naţional Român.

După 2 Dec 1918 — acolo în A. Iulia ne-am constituit — Consiliul Dirigent — ales fiind ca preşedinte I. Maniu şi s'a împărţit resorturile între membrii. Maniu şi-a rezervat preşedinţia şi Externele. — Având fiecare resortul lui — s'a început activitatea de organizare românească, sau cum îi ziceam atunci — preluarea imperiului — dela Unguri şi intrarea în organizaţia de stat al elementului românesc.

Sediul C. Dirigent — s'a hotărît — pentru Sibiu — pentru faptul, că în condiţiile de armistiţiu între Ungaria şi Armata franceză — condusă de Generalul Franchet D'Esperey — s'a fixat ca linie de demarcaţie între cele 2 armate — râul Mureş — (podul peste Mureş dela Teiuş:) ori noi — C. Dirigent — nu puteam sta sub o stăpânire declarată ca străină — în urma hotărîrei dela A. Iulia din 1 Dec 1918.

Consiliul Dirigent avea puteri depline și
Decretele lui apărute în gazeta oficială
din Sibiu — aveau putere de lege. —
După dizolvarea Cons. Dirigent — ne-am
retras fiecare la domiciliul său. Eu la
Cluj, unde am fost președintele organizației
în mod natural — după activitatea mea din
1918 înainte și după 1918.
Activitatea am dezvoltat-o în mod cinstit
— scoțând țărănimea din apăsarea, care-a
suferit-o sub unguri, fiind Clujul un județ
unde lumea ce-a țărănească abia auzise de
P. N. Român, în privința aceasta nefiind
și necesitând nici-o activitate pe față;
Era organizație și pentru județ — cu un preot
în frunte, dar pe față în masă nu putea
activa — nefiind aceasta îngăduită.
Sprijin moral, care l-am avut — era, că, cei
înțeleg conducerea P. N. R — mă aprecia pentru
activitatea mea și-mi da cinstea cuvenită omu-
lui, care își face datoria.
Acest sprijin moral nu mi-l a retras P. N. R
și pe urmă P. N. T — nici în urmă — fiind eu
am rămas acelaș, neschimbat.

Sprijin material n'am avut — fiindcă
partidul fiind veșnic așa zicând — în opo-
ziție — se lupta continuu cu lipsă de
mijloace, din care motiv de ex. a fost
silit P.N.Ț. — să vândă casa ce o avea la Cluj
și unde era Clubul P.N.Ț., Tipografia etc
— fiindcă nu putuse plăti muncitorii ti-
pografi, care dăduse P.N.Ț. în judecată;
asemenea Banca Românească, care nu mai
voia să aștepte cu împrumutul. S'a mai
vândut o prețioasă mașină de tipar
„Rotația" pentru a plăti impozitele restan-
te, astfel, că așa zis, respectiv de 15-20
ani partidul n'avea unde se aduna pentru
o consfătuire și din care cauză și consfătui-
rile Secției Transilvania era convocate la Bu-
curești — împreună cu consfătuirile Com. Central
General, a cărui membrii era membrii și în S. Transil-
vania.

Pentru alegeri însă fiecare organizație lipsită
de mijloace, cum era și Clujul, organizată com-
pusă din intelectuali cu slabe mijloace — pri-
mea o sumă de 15-20.000 lei, care sumă nu era
de ajuns nici pentru automobilul de propagandă
angajat de pe piață, încât cu greu se mai căutau
noi sume, și acele neajunse.—

Eu stând aproape stabil la Cluj - chiar
și când eram deputat - având catedră la Uni-
versitate, fiind de 2 ori Decanul Fac. de drept
și într-un an Rectorul Universității - aceste
funcții reclamau o ședere stabilă la Cluj.
Am și avut aprehensiuni din partea lui Maniu
- spunând, că atâta vreme - cât a fost el
prim-ministru - nu m'am arătat în Anticamera
la București. Avea dreptate, dar și eu
aveam supărările mele - pentru faptul, că abso-
lut m'a neglijat, deși nu cred, să fi desvoltat
cineva o activitate mai folositoare partidului
ca eu, aci în Cluj. - După formarea guvernului
de către Maniu - în 1928 - prezentându-mă după
numirile făcute, câtă vreme am stat retras la Cluj
- m'a îmbrățișat și mi-a spus, că orice îi voi cere
mă satisface. Eu i-am răspuns - n'am nici-o
cerere pentru mine, singura mea dorință este
ca partidul să guverneze spre binele țării. -
În 1940 la 30 Aug - când s'a pronunțat Dicta-
tul dela Viena - Maniu m'a invitat serios
să plec și eu din Cluj, ca mă vor omorî un-
gurii, eu însă am ascultat de glasul conștiinței
mele, de a nu părăsi poporul în necaz și a

sta cu el numai la bine.
În timpul dela 1940. Aug. 30 —
până la 23 August 1944 – nu s'a interesat
nimeni, accentuez în mod absolut – de
Românii din Ardealul de Nord şi nici de activi-
tatea mea. O singură dată – aşa în treacăt
mi-a spus Maniu, că îl doare, că românii
ardeleni – nu prefac nimic pentru fraţii
lor rămaşi sub Dictatul dela Viena.—
Eu pe plan internaţional n'am activat.
În şedinţele Com. Dirigent în Sibiu – aproape
în fiecare zi – seara începea şedinţa şi ţinea
până târziu, dar se discutau chestiuni de orga-
nizaţie internă, Maniu în chestii internaţionale
– spre aprehendarea membrilor C.D. – păstra o
muţenie, încât şi membrii numai dela alţii
aufla unele lucruri, cum a fost de ex. cererea
către Generalul francez amintit mai sus – ca
să schimbe linia de demarcaţie, ca trupele româneşti să avanseze la Zălau
şi Ciucea (jud. Cluj).
La Cluj şi eu am condus o ceata mare,

de români din jurul Clujului — care erau în-spăimântați și fugiți din satele lor, i-am condus în fața generalului Neculcea, care era stabilit în Cluj cu armata și care impresionat de plângerile oamenilor — bărbați și femei — a împins armata cehilor așezată dincolo de Ciucea, sub comanda colonelului Kratochwil.

Mai pot aminti și faptul că eu am însoțit pe ~~generalul~~ colonelul francez Petani, șeful de stat major al lui Franchet — la Beliș jud. Cluj, unde au fost omorâți 10–12 țărani și arsă. Colonelul francez — cu permisiunea dată de col. Kratochwil — a văzut și armata secuiască.

Partidul până la 23 Aug 1944 — mi-a dat numai sprijin moral — recunoscându-mă de om cinstit, care în mod cinstit sprijinit oriunde partidul, nepersecutând în activitatea pe nimeni și nefăcând nimănui neajunsuri sau pagube.—

După 23 August 1944 — asemenea n-am avut nici-un sprijin material, nici partidul n-avea. Într-o altă declarație am

arătat pe larg — felul cum am ajuns să fiu eu recomandat de reprezentanții celor Trei mari puteri — America, Anglia, Rusia Sovietică — în temeiul Convenției dela Moscova 1945 — de ministru, delegat al P.N.T., partid recunoscut de Convenția dela Moscova — ca partid democratic
Convingerea mea este, că aceasta recomandație — n'a fost pe planul lui Maniu — dar n'a avut ce face. —
După 1946 — (că eu atunci am sosit la București.) partidul politicește n'a mai lucrat — toată activitatea lui — mărginindu-se la plângeri, memorii înaintate Primului Ministru, Consiliului de Miniștri, și Ambasadorilor celor 3 Mari puteri.
Aceste plângeri eu le-am înmânat celor adresați după cum am arătat într'o altă declarație pe larg. —
Sprijin moral? Ce făcea? Dute și Medie plângerile, memoriile, cererile.
Sprijin material? — nicicî n'avea cu ce abia se întreținea.
In concluzie, cum am văzut eu lucrurile

P.N.Ţ. – totdeauna a fost în lipsuri mari materiale, ceace am putut constata, că nu-şi putea plăti ziariştii celor 2 ziare – „Patria" la Cluj, „Dreptatea" la Bucureşti – şi-n toate consfătuirile intime – nu se auzea decât plângeri contra lipsei de mijloace băneşti. –

Altfel astăzi soarta partidelor de lungă opoziţie, nu-i sprijină nimeni, că oricine dă şi ajută un partid, aşteaptă şi contravaloare – fie ea morală, fie ea materială. –

Aceasta este declaraţia mea liberă.

Emil Haţieganu

Prezentul dosar cuprinde un număr de 121 file
+ 1 filă cuprinsă (F.I) în total 122 file.
Verificat azi 19.05.2003 de către
Sologa Dan [signature]